

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Остваривање права детета на образовање – правни
стандарди и пракса**

(мастер рад)

Менторка:

Доц.др Анђелија Тасић

Студент:

Младен Лекић

Број индекса: М015/18-О

Ниш, 2019.

САДРЖАЈ

УВОД	1
I ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ	7
1. Појам, историјски развој и значај.....	7
2. Игра као темељ конструкције знања	13
3. Инклузивно образовање	15
II НОРМАТИВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ОБРАЗОВАЊЕ	20
1. Универзални правни извори права детета на образовање.....	20
2. Регионални правни извори права детета на образовање	24
3. Национални правни извори права детета на образовање.....	26
III ОСТВАРИВАЊЕ И ЗАШТИТА ПРАВА НА ОБРАЗОВАЊЕ ПРЕД ЕВРОПСКИМ СУДОМ ЗА ЉУДСКА ПРАВА	38
1. Улога и надлежност Европског суда за људска права.....	38
2. Право на образовање по поимању Европског суда за људска права	38
3. Ограничења права на образовање.....	41
4. Значај одлука Европског суда за људска права на пољу заштите права детета на образовање	42
5. Анализа пресуда Европског суда за људска права у којима је установљена повреда члана 2 Протокола 1 уз Европску конвенцију.....	45
5.1. Узорак, метод и циљеви истраживања	45
5.2. Полазне хипотезе и анализа добијених резултата.....	46
IV ЗАШТИТА ПРАВА НА ОБРАЗОВАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	53
1. Стање у области образовања у Републици Србији	53
2. Институционална заштита права детета на образовање	55
2.1. Повереник за заштиту равноправности.....	55
2.1.1. Улога и значај Повереника за заштиту равноправности.....	55
2.1.2. Дискриминација деце у сфери образовања кроз призму одлука Повереника за заштиту равноправности	57

2.2. Заштитник грађана	61
2.2.1. Улога и значај Заштитника грађана	61
2.2.2. Анализа одабраних одлука поводом повреде права на образовање пред Заштитником грађана	62
ЗАКЉУЧАК.....	66
ЛИТЕРАТУРА.....	69
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ.....	80
SUMMARY AND KEY WORDS.....	81
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	82

УВОД

Готово милијарду људи ступило је у 21. век не знајући да чита или да се потпише.¹ Тај број представља укупно шестину тадашњег становништва. Забринутост због оваквих података не лежи само у чињеници да се ради о великој математичкој размери, већ и у чињеници да образовање, па самим тим и писменост, као његов интегрални део, имају условљавајући карактер за остваривање бројних других права. На данашњем степену развоја правних система, али и цивилизације уопште, остварен је оптимални ниво у погледу признавања, остваривања, али и заштите права детета на образовање. Заштита овог права пружа се на три нивоа: међународном, регионалном и националном (унутрашњем) нивоу. У свим европским замљама, уставни као најважнији правни акти унутрашњег правног поретка, прокламују право на образовање као основно људско право, а самим тим и као основно право сваког детета. Поред устава, али и других законских и подзаконских аката који подробније конкретизују ово право на унутрашњем нивоу, његов потпуни обим признања и заштите пружа се и на регионалном, односно међународном нивоу, у оквиру бројних нормативних докумената и организација међународног, односно регионалног карактера.

Историјски посматрано, образовање и васпитање детета били су искључива одговорност родитеља и цркве. Међутим, данас образовање представља категорију од јавног интереса, поводом које држава због свеобухватног развоја људских права има бројне обавезе установљене на међународном плану, пре свега кроз обавезујуће правне акте о људским правима.образовање појединца представљало је суштински елемент његовог личног развоја, али и цивилизацијског развоја уопште. Одатле и произилази тзв. оспособљавајући карактер права на образовање, јер оно представља средство и предуслов за остваривање свих људских права.² Остваривањем овог права свакоме се даје шанса да развије своје могућности, стекне интелектуалну и друштвену самосталност, те су с тога првенствени корисници овог права деца. Право детета на стицање образовање омогућава сваком појединцу да од најранијег периода свог живота ради на развоју сопствених

¹ Вучковић Шаховић, Н., Петрушић, Н., *Права детета*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2015, стр 195.

² *Ibid.*

људских ресурса, а у циљу оспособљавања за активно учешће у друштвеној заједници, али и у циљу обезбеђења квалитетног животног стандарда.

Концепт права детета, иако од највећег дела стручне јавности ужива поштовање, није довољно заступљен у домаћој литератури. У том смислу, ни право на образовање, као једно од основних и најважнијих права детета није детаљније разрађено. Углавном преовлађују практикуми, водичи, брошуре за упознавање са основним правима детета, уз ретке уџбенике, монографије или чланке. С обзиром на значај који ово питање има, закључак је да изостаје научна литература која би на подробнији начин, уз критичку анализу постојећег стања, приказала ову област. Треба имати у виду да област образовања детета мора да заузима приоритетан значај у правном систему сваке савремене државе. образовање је кључна карика која доноси одрживу социјалну инклузију и прекида круг сиромаштва. У том смислу, изузетан значај има концепт инклузивног образовања, као део ширег концепта друштвене инклузије. Овај стратешки правац подразумева да је сваки облик искључивања неприхватљив и да сам образовни процес мора бити организован на начин да изађе у сусрет специфичним образовним, али и другим потребама деце у оквиру редовног образовног система. Деца, као најчешћи тугулари овог права због његове повреде трпе последице које могу бити трајног карактера и одразити се на њихов целокупан живот. Ускраћивањем права на образовање, или његовим остваривањем на начин који није у складу са окружењем у којем дете одраста и коме припада, може створити даље препреке у интеграцији у друштво, што опет може довести до потпуне изолације у одраслом периоду. С тога је битно да сваком детету буде пружено образовање на начин на који ће се уважити његове културолошке и друге разлике, али без занемаривања општег циља образовања - интелектуалног развоја и проширења знања детета. Појединац који је интегрисан у друштво и опремљен знањем и вештинама представља вредан људски ресурс. Он доприноси личном, али и развоју друштва у целини.

Предмет овог рада биће право детета на образовање као једно од његових најзначајнијих права. Ради свеобухватног и целовитог увида у природу и карактер овог права, оно ће бити сагледано кроз призму домаћих, али и међународних прописа у којима је садржано. Упоредивањем ове две групе извора права, долази се до сазнања у погледу усаглашености националних нормативних аката са нормативом на међународном плану,

што даље омогућава доношење закључака у погледу хармонизације домаћих прописа и стандарда са прописима и стандардима на међународном нивоу.

Поред представљања нормативних аката који уређују област образовања и чине битан показатељ стања у ово области, право стање ствари добија се и увидом у праксу и истраживања, односно искуства које органи и организације на унутрашњем, односно институције на међународном плану поседују.

Велики значај у том смислу имају извештаји Комитета за права детета. Република Србија је по основу сукцесије од 2001. године потписница Конвенције о правима детета.³ У складу са чланом 44 Конвенције, Република Србија је преузела обавезу да подноси Комитету за права детета иницијалне и периодичне извештаје о начину примене Конвенције и опционих протокола уз њу и поштовању загарантованих права детета. Први извештај Република Србија поднела је 2007. године и то за период од 1992. године до 2005. године⁴, а потом и Комбиновани Други и Трећи извештај из 2014. године за период од 2008. године до 2014. године⁵. Поводом првог, Комитет за права детета је усвојио Закључна запажања од 6. јуна 2008. године,⁶ док је у погледу Комбинованог Другог и Трећег извештаја усвојио Закључна запажања од 24. јануара 2017. године.⁷ Анализом ових извештаја Комитета за права детета јасно се указује на стање у свим областима права детета, укључујући и област образовања.

Одређен значај уживају истраживања и извештаји домаћих организација у области људских права. Значајан документ је Прилог Коалиције организација цивилног друштва за мониторинг права детета у Србији према Универзалном периодичном извештају, у коме поред анализе стања права детета, постоји и део који се односи на препоруке у циљу побошања ствари у овој области.

³ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97), у даљем тексту КПД.

⁴ Влада Републике Србије, *Иницијални извештај о примени Конвенције о правима детета за период 1992-2005. године*, Београд, 2007.

⁵ Влада Републике Србије, *Други и трећи периодични извештај о примени Конвенције о правима детета*, Београд, 2014.

⁶ Закључна запажања Комитета за права детета: Република Србија, (CRC/C/SRB/CO/1), 2008.

⁷ Закључна запажања о комбинованом другом и трећем периодичном извештају Републике Србије, (CRC/C/SR.2193), 2017.

У циљу свеобухватне обраде теме, потребно је сагледати практичне проблеме који се тичу права на образовање, што најбоље осликава пракса националних и међународних органа који долазе у додир са реалним проблемима приликом остваривања овог права. Право на образовање није одређено *per se*. Оно је у непосредној вези са другим правима гарантованим бројним документима о људским правима. Из тог разлога, ово право треба посматрати у односу на друга права, са посебним акцентом на право на недискриминацију, јер у бројим одлукама, што националних, што међународних тела, повреда права на образовање се састоји у дискриминаторном понашању појединца, група или органа јавне власти. Најчешће повреде права на образовање повезане су са дискриминаторним понашањем учиониоца повреде, по различитим основама. Велики проблем представља и појава сегрегације ромске деце у образовању, пре свега у виду формирања сегрегисаних школа или одељења, чиме се озбиљно угрожава остваривање права на квалитетно образовање, али и повећава ризик од сиромаштва и стигматизације. Управо из тог разлога, део рада који се односи на институционалну заштиту овог права у Републици Србији, посвећен је анализи активности Повереника за заштиту равноправности коме је дат широк круг законских овлашћења на пољу спречавања и сузбијања свих видова, облика и случајева дискриминације, заштите равноправности физичких и правних лица у свим областима друштвених односа, укључујући и област образовања. У својој богатој пракси, Повереник је поступао по притужбама грађана због дискриминације, те у том смислу, мишљења и препоруке овог органа која се односе она област образовања у Републици Србији представљају битан показатељ стања у овој области. Поред Повереника за заштиту равноправности, институционални механизам заштите обухвата и рад Заштитника грађана, односно Заменик Заштитника грађана за права детета, такође независног и самосталног органа, чији годишњи и периодични извештаји, као и мишљења и препоруке имају велики значај у области образовања.

Институционална заштита права на образовање на међународном нивоу остварује се пред Европским судом за људска права у Стразбуру, који је надлежан да поступа по представкама појединаца који сматрају да су жртве повреде овог права. Ова институција Савета Европе основана Европском конвенцијом за заштиту људских права у својој богатој судској пракси, заузимала је ставове, доносила мишљења и пресуде у бројним областима људских права, а одређен део односи се свакако и на право на образовање.

Пракса овог органа такође је важан показатељ стања у овој области, тако да ће истраживањем бити обухваћено 14 случајева пред Европским судом за људска права у којима су жртве повреде права на образовање на директан или индиректан начин деца. Спроведено истраживање има за циљ да се утврде различити аспекти повреде права детета на образовање. Најпре, да ли деца самостално подносе индивидуалне представке или то најчешће чине преко својих законских заступника, односно институција за заштиту људских права; у ком степену образовања је повреда овог права најзаступљенија; да ли се повреда права на образовање, у делу који се тиче права родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима, углавном односи на дискриминацију мањинских верских заједница; која је етничка групација у европским земљама најизложенија повреди права на образовање; да ли и на какве проблеме наилазе особе са инвалидитетом приликом остваривања права на образовање; да ли правична накнада на име нематеријалне штете увек подразумева новчани износ као начин обештећења у случају повреде права на образовање.

Хипотезе које ће престављати полазну основу су следеће:

1. Као подносиоци индивидуалних представки у случају повреде права детета на образовање најчешће се јављају деца;
2. Повреда права детета на образовање чешће се јавља у основном него у средњошколском образовању;
3. Повреда права детета на образовање чешће је уврђена као самостална повреда у односу на повреду овог права у вези са правом на недискриминацију;
4. Повреда права на образовање учесталија је у делу који се односи на ускраћивање права детета на образовање, у односу на део овог права који се односи на право родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима;
5. Правична накнада на име претрпљене нематеријалне штете услед повреде права детета на образовање најчешће подразумева обештећење у одређеном новчаном износу.

У истраживању је коришћен статистички метод у комбинацији са методом функционалне компарације, приликом чињеничног повезивања предметних случајева пред Европским судом за људска права, као и нормативни метод приликом анализе нормативних решења у области образовања на унутрашњем и међународном нивоу.

І ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ

1. Појам, историјски развој и значај

Право детета на образовање је лично апсолутно субјективно право универзално прихваћено, у чијем се средишту налази дете, као његов самостални и примарни корисник. Под појмом детета подразумева се свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се, по закону земље који се примењује на дете, пунолество не стиче раније.⁸ Дефиниција детета уједно је и основни гранич за одређивање појма права детета уопштено, па самим тим и права детета на образовање. Наиме, у теорији и пракси постоје разноврсни ставови у вези са концептом права детета. И док једни осправају постојање слогана права детета, односно други расправљају о његовој дефиницији, оно што је сигурно, јесте да права детета представљају реалност која је прихваћена међународним правом. Права детета представљају корпус различитих људских права која су призната детету на основу његовог узраста, менталног развоја и способности, као и друштвене и материјалне зависности од родитеља, а која му припадају без обзира у којој држави живи, у каквом политичком, културном, економском окружењу, као и у складу са каквим традицијама, обичајима и веровањима се развија. Дакле, деца представљају посебно осетљиву и рањиву категорију, због чега им треба признати посебан статус и дати им посебна права, како би уживали додатну заштиту. На тај начин, будући да ова права дете ужива као самостална личност, оно постаје субјекат тих права, на основу чега може да захтева њихово уживање. Право на образовање само је једно од тих права. У вези са правном природом овог права, постоје различита мишљења. Међународни документи углавном ово право сврставају у ред економских, социјалних и културних права. Традиционално, подела на грађанска и политичка права са једне стране, и економска, социјална и културна са друге стране, утврђена је с обзиром на карактер обавезе државе. Политичка права су негативна, јер захтевају уздржавање државе од уплитања у сферу личне слободе појединца, док економска, социјална и културна представљају позитивна права, јер захтевају активно учешће државе. Право на образовање захтева активну улогу државе. Ово је његова компонента која га сврстава у ред социјалних, економских и културних права. Држава је та која мора уложити значајна финансијска средства како би

⁸ Члан 1 КПД.

успоставила адекватан образовни систем. Са друге стране, право и слобода родитеља да обезбеде образовање детету које је у складу са њиховим верским и моралним уверењима, односно обавеза државе да се уздржи од дискриминаторних понашања по основу расе, пола, језика и других својстава представља негативну обавезу државе, што ово право приближава категорији грађанских и политичких права. Закључак је да овако строга подела права данас није одржива, али и без обзира на то, право на образовање одликује нарочито сложена природа. Оно представља типичан пример недељивости и међузависности свих људских права, јер је неопходно за њихово потпуно и делотворно остваривање. Због тога се често истиче тзв. оспособљавајући карактер права на образовање, јер оно представља средство и предуслов за остваривање свих људских права.⁹ Постоје различити покушаји у теорији да се дефинише право детета на образовање. Једна група теоретичара настоји да једном универзалном и дескриптивном дефиницијом обухвати најзначајније елементе овог права у комбинацији са поштовањем основних људских права. Други пак сматрају да је неопходно издвојити његове елементе и посебно их анализирати како би се на потпунији начин утврдиле и најсуптилније повреде овог права. Коначно, трећа група издваја појединачно права која чине ово право и на тај начин употпуњује његову садржину. Најједноставније речено, право на образовање би се могло дефинисати као доступност васпитно-образовних установа, квалитетан образовно-васпитни систем уређен према принципу поштовања људских права и основних слобода, могућност избора васпитања и образовања према властитим жељама и потребама, али и право на сигурно и подстицајно васпитно-образовно окружење у којем се поштују права деце, учитеља, родитеља и свих осталих учесника.¹⁰ Како би се обухватили и најперфиднији случајеви кршења и повреде овог права, први специјални извештај о праву на образовање у Уједињеним нацијама, Катарина Томашевска сачинила је теоријски оквир права на образовање, који обухвата четири конститутивна елемента овог права.¹¹ Распољивост (*availability*) је први елемент, који уједно испољава сложу правну природу права на образовање. Са једне стране, као грађанско и политичко право оно подразумева обавезу државе да дозволи оснивање образовних установа од стране

⁹ Вучковић Шаховић, Н., Петрушић, Н., *op.cit.* стр 195.

¹⁰ Ширановић, А., *Право на образовање између законске регулативе и праксе*. У: Н. Николић, Унапређење квалитета живота и деце и младеих 2012, Тузла: OFF-SET, 63-73.

¹¹ Tomaševska, K., *Right to Education no.3, Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*, Novum Grafiska AB, Gothenburg, 2001.

недржавних актера, док са друге стране, као економско, социјално и културно право подразумева обавезу државе да оснује, користи и финансира образовне установе и предузима друге мере како би учинила ово право расположивим. Доступност (*accessibility*) је елемент који се различито посматра у односу на ниво образовања. Најпре, он подразумева обавезу државе да обезбеди бесплатно обавезно образовање за сву децу. У погледу накнадног образовања, ова обавеза не стоји. Овај елемент подразумева физичку доступност образовних установа, доступност образовања путем савремених технолошких средстава, финансијску доступност уџбеника и других средстава неопходних у образовном процесу. Он се такође односи и на елиминисање дискриминаторних поступака, чиме образовање постаје доступно свима, без обзира на пол, језик, боју коже, националну припадност или етичко порекло, верска убеђења, инвалидитет или друго лично својство које представља основ дискриминације. Прихватљивост (*acceptability*) је елемент који се односи на квалитет у образовању. Обавеза је државе да успостави стандарде у образовању који се у најмању руку свде на креирање здраве и безбедне средине за развој појединца. У том смислу, овај елемент прожима и обавезу државе да обезбеди висок квалитет професионалног особља у образовном процесу, програма и садржаја који усвајају културолошки плурализам и прихватају различитости. Овим елементом омогућава се санкционисање дискриминаторских садржаја у уџбеницима, дисциплинских мера које подразумевају телесно кажњавање, као и других поступака којима се, пре свега језичке мањинске групе, стављају у подређени положај. Прилагодљивост (*adaptability*) подразумева динамичност и флексибилност у образовању, како би оно било прилагођено различитим групама деце (деца са инвалидитетом, деца избеглице, деца припадници националних мањина, деца родитеља припадника мањинских верских заједница и друго). Систем образовања мора бити тако организован да се прилагоди сваком детету, насупрот историјском наслеђу да деца бивају искључена јер су припадници женског пола, односно беле расе, или пак представљају лица са инвалидитетом.

Трећа категорија теоретичара¹² настоји да подробније анализира право на образовање издвајајући најзначајнија појединачна права која га чине. Егземпларним

¹² Новаковић, Д., *Право детета на образовање*: Годишњи зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици за 2014. годину, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Приштина, 2014.

набрајањем појединих права садржаних у праву на образовање, настоји се да се укаже на његове мање сегменте, а све у циљу утврђивања и најмање повреде овог права. Па тако, појединци издвајају следећа четири права детета, која су као основна, садржана у праву детета на образовање: право детета на употребу свог језика у образовању, право детета на заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања у образовању, право детета на слободно изражавање свог мишљења у образовању, право детета на слободу вероисповести у образовању.¹³

Историјски посматрано, образовање је од најранијег времена била обавеза одраслих који су учили младе, најпре усмено и имитацијом, преношењем знања из генерације у генерацију, да би касније, развојем писма и проширивањем знања које није могло да се преноси простом имитацијом, формално образовање добило на значају. Све до ере просветитељства (период 18. и 19. века), образовање је била одговорност родитеља и цркве.¹⁴ Па тако, након пада Римског царства, Католичка црква постаје једини чувар писменог учења у западној Европи. Црква је била та која се основала школе у раном средњем веку, које су представљале центре у којима се образовање развијало. Такви образовни центри, временом су евалуирали у средњовековне универзитете и данас представљају претке модерних европских универзитета. Једна од значајнијих тековине француске и америчке револуције из друге половине 18. века јесте успостављање образовања као јавне категорије.¹⁵ Иако је сматрано је да држава, активнијом улогом у сфери образовања, може допринети остваривању идеала образовања доступног свима, тадашња документа о људским правима, попут америчке Декларација о независности из 1776. године, или француске Декларација о људским правима из 1789. године, нису заштитили право на образовање.¹⁶ Ови инструменти, поред тога што су били фокусирани на политичка и цивилна права, прожети су лесе фер (*франц. Laissez-faire*) доктрином, где је држава виђена као претња слободи појединца и због тога се морала задржати даље од уплитања у послове цивилног друштва. Овако постављен концепт људских права, предвиђао је примарну дужност родитеља да својој деци обезбеде адекватно образовање.

¹³ Новаковић, Д., *op.cit*, стр. 34.

¹⁴ Bieter, K.D., *The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Right*, Martinus Nijhoff Publisher, Boston, 2006, стр. 21.

¹⁵ *Ibid.*, стр. 22.

¹⁶ *Ibid.*

Међутим, улога државе није у потпуности искључена. Иако је са једне стране постојала свест о опасности од превеликог учећа државе у сфери образовања, са друге стране, постојала је потреба за успостављањем противтеже цркви и супротстављање њеној доминацији.¹⁷ У том смислу, поједине државе тада предвиђају школовање које је обавезно до одређеног узраста, доносе законе о дечијем раду, како би се ограничио број сати који деца могу у току дана да проведу радећи, а како би преостало довољно времена за школу.

На сам развој образовања, огроман значај има концепт социјализма, који своју научну форму добија средином 19. века. Социјалистичка теорија подразумевала је државу као главног регулатора чији је задатак да својом свеобухватном интервенцијом осигура економско и социјално благостање читаве заједнице.¹⁸ Образовање добија карактер једног од социјалних права појединца. Из тог разлога је своје уставно признање ово право и доживело у једној социјалистичкој земљи, Совјетском савезу, где је Уставом из 1936. године оно било, по први пут, изричито предвиђено.¹⁹ Насупрот либерализму који је главну улогу у сфери образовања приписивао приватним актерима, социјалистички концепт ствара примарну одговорност државе на пружање образовања. И данас, колико год се на социјалистички концепт државног уређења гледало са неуспехом, примарна обавеза државе у области образовања, сматра се његовим наслеђем.²⁰ У данашњој савременој држави, држава је та која успоставља и одржава систем школа, укључује се у законско регулисање наставних планова и програма, успоставља минималне стандарде у образовању и слично.

Међународноправна заштита права на образовање почиње у оквиру Лиге народа. Под окриљем ове међународне организације, након Првог светског рата, закључивани су бројни уговори који су представљали својеврстан додатак мировним уговорима закљученим између Савезника и Централних сила.²¹ У послератној Европи, границе држава су знатно измењене, па се оваквим споразумима настојало да се заштите права националних мањина.²² Први такав уговор био је Споразум између Савезника и

¹⁷ *Ibid.*, стр. 23.

¹⁸ *Ibid.*, стр. 24.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, стр. 25.

²² *Ibid.*

Централних сила и Пољске потписан 28. јуна 1919. године, који је, између осталог, обавезивао Пољску државу да у свом систему образовања, у оним градовима и окрузима у којима значајан део представљају држављани Пољске који не говоре пољским језиком, омогући наставу на сопсвом језику.²³ О позитивноправном међународном нормативном оквиру права детета на образовање биће речи у наредним поглављима.

Право на образовање је од изузетног значаја за појединца, али и друштво уопште. Из тог разлога можемо говорити о индивидуалном и друштвеном значају овог права. На индивидуалном плану, деци, као првенственим корисницима овог права, омогућава се стицање знања, вештина и талената, обезбеђује људско достојанство, осигурава потпун и холистички развој људске личности, подстиче физички и когнитивни развој, доприноси остваривању пуног потенцијала појединца, повећава самопоуздање и подстиче поштовање људских права. Са друге стране, друштвени значај остваривања овог права огледа се у социјализацији и смисленој интеракцији са другим људима, обликовању човековог осећаја идентитета и припадности другима, омогућавању учешћа у процесе доношења одлука, као и омогућавању преноса културе, вредности и идентитета, језика и обичаја са једне генерације на другу, али и стварању богатог културног живота и социјално праведног друштва.²⁴ Већ смо говорили о тзв. оспособљавајућем карактеру права на образовање, јер оно представља средство и предуслов за остваривање свих људских права. У смислу политичких права, незамисливо је њихово остваривање без претходног остваривања права на образовање. Едукацијом, појединац стиче знања и вештине неопходне за његово учешће у политичком и јавном животу. С правом се истиче, да грађанска и политичка права, као што су слобода изражавања, слобода удруживања или право на учешће у политичком животу, добијају своју суштину и смисао тек кад је појединац као њихов прималац образован.²⁵ У односу на економска права, образована особа представља вредан људски ресурс који је на тржишту неходна и тражен. У том смислу, образовање појединцу омогућује проналажење посла и обезбеђивање средстава неопходних за живот. Сродна права на које образовање позитивно утиче јесу право на слободу окупљања, укључујући право на чланство у синдикат, на колективно преговарање ради остваривања

²³ *Ibid.*

²⁴ *Right to education handbook*, UNESCO and Right to Education Initiative, France, 2019. стр. 30.

²⁵ Coomans, F., *Content and Scope of the Right to Education as a Human Right and Obstacles to its Realization*, Human Rights in Education, Science and Culture: Legal Developments and Challenges, 2007. стр. 185-186.

бољих услова рада, укључујући право на зараду и право на социјално осигурање, као и на смањење штетних пракси као што су дечији рад, просититуција, сексуална експлоатација и друго.²⁶ Уска веза постоји и у односу на културна права. Образовање пружа погодно окружење за културну разноликост и омогућава остваривање права на учествовање културном животу, што даље води развијању сопственог идентитета, осећаја припадности, разумевања, поштовања и толеранције према другима.²⁷

2. Игра као темељ конструкције знања

Стицању одређених знања не претходи само формална едукација у оквиру образовних установа. Образовање је широка конструкција, чију је димензију и званично проширио Комитет за права детета у свом Општем коментару број 1: Циљеви образовања²⁸ Конвенције о правим детета, где се наводи да образовање иде много даље од формалног школовања и обухвата широк спектар животних искустава и процеса учења који деци омогућавају да, индивидуално или колективно, развијају своје личности, таленте и способности, и да живе испуњен и задовољавајући живот у дрштву.²⁹

Игра представља темељ дететовог раста и развоја, она подстиче разне облике учења, истраживања, доприноси расту и развоју његових моторичких и физичких, социјалних и когнитивних вештина, мултидимензионалном мишљењу, емоционалном развоју и развоју маште.³⁰ У процесу упознавања околине, спољашњег и унутрашњег простора своје животне околине, игра је незаменљиво средство откривања доживљаја и учења о елементима простора: структура, грађа, композиције, живог и неживог, природног и друштвено конструисаног, али и међузависности, односа и повезаности истих.³¹ Концепт слободне игре представља категорију нашироко прихваћену у педагошкој литератури. Наводи се да слободна игра омогућава детету да изрази самог себе, да је она средство сазнавања информација о властитом свету, откривању властитих способности и стицања одраслих вештина, јер је иницирана и усмеравана само од стране детета, те

²⁶ *Right to education handbook, op.cit.*, стр 35-36.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Општи коменат број 1: Циљеви образовања, CRC/GC/2001/1.

²⁹ *Ibid.*, пара. 2.

³⁰ Малеш, Д., Ширановић, А., Вишњић Јевтић, А., *Право детета на одгој и образовање: теорије, политике и праксе*, Зборник радова, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Загребу, Загреб, 2015. стр. 12

³¹ *Ibid.*

омогућава потпуни развитак маште и креативности.³² Концепт вођене игре са друге стране има за циљ да омогући спремност за школу и каснији школски успех, што опет омогућава користи само како би се деца усагласила и вежбала оно о чему су били подучавани.³³

У већем делу, образовање детета у раном детињству, у смислу стицања првих знања, навика и вештина, одвија се кроз игру. Широко је распрострањено мишљење да су прве године живота детета од круцијалне важности за цели живот и да не постоји ни један други период у животу човека у коме брже расте, учи, или током кога се мења на толико различитих начина.³⁴ Поред тога, и научно је доказано да квалитет искуства које дете има у раном узрасту утиче на развој мозга и можданих функција.³⁵ Међународна заједница и њени актери препознају значај ове категорије, те је у Конвенцији о правима детета у члану 31 предвиђено право детета на одмор и слободно време, на учествовање у игри и рекреативним актиностима које одговарају узрасту детета, као и право на слободно учешће у културном животу и уметности. Остваривање права на игру често је осујећено приликама у окружењу, где деца немају могућност да се међусобно друже, или где је окружење такво да није безбедно за дете. Са друге стране, у градовима је нарочито заступљен проблем простора за дечију игру, где многобројни објекти и возила не остављају пуно простора за игру. Често се дешава да ово право детета осујећују и сами родитељи, у смислу да деца имају обавезе око кућних послова те им не преостаје довољно времена за игру. Због нарочитог значаја који период раног детињства има на свеукупан развој једне личности, Комитет за права детета објавио је Општи коментар број 7 о остваривању дечијих права у раном узрасту.³⁶ Између осталог, у делу који се односи на позитиван програм за рано детињство, предвиђено је да је потребно напустити традиционална схватања по којима се рано детињство углавном сматра периодом социјализације незрелог људског бића ка статусу зрелог одраслог човека, као и да конвенција захтева да деца, укључујући и ону најмлађу, поштују као особе саме по себи,

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Приручник за диверзификацију програма предшколског васпитања и образовања*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Београд, 2013. стр 11.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Општи коментар број 7: Остваривање права детета у раном детињству, CRC/C/GC/7 Rev. 1.

те их треба схватити као активне чланове породице, заједнице и друштва, који имају сопствене бриге и потребе.³⁷

На основу приказаног, јасно је да веза између права детета на игру и права на образовање постоји. И не само да постоји, већ је и међусобно условљена. Дете кроз игру учи, највећи број првих искустава и стимуланса дете осети кроз игру, што касније јасно и далекосежно отвара простор стицању нових знања и развијању критичког мишљења, најпре кроз системе формалног образовања. Из тог разлога, за потпуни развој личности која касније постаје активни члан друштва, у потпуности социјализован и остварен, неопходно је не само посматрати образовани процес кроз који појединац пролази, већ посматрати и период раног детињства и игру као његову најзначајнију карактеристику.

3. Инклузивно образовање

Термин инклузија потиче од латинске речи *inclusion* и означава укључење, укључивање. У најширем смислу, инклузија подразумева потпуно учешће свих људи у друштвеном животу, без обзира на узраст, пол, национално, верско, социјално или економско порекло, способности здравствено стање.³⁸ Инклузивно друштво је плуралистичко друштво које уважава и поштује разлике. Инклузија у образовању само је један сегмент тог друштва. Може се одредити као процес решавања и реаговања на разноврсност потреба свих ученика кроз све веће учествовање у учењу, културама и заједницама и све мању искљученост у оквиру образовања, а које обухвата промене и измене садржаја, приступа, структура и стратегија, са заједничком визијом која се односи на сву децу одговарајуће старосне доби и са убеђењем да је редовни образовни систем одговоран за образовање све деце.³⁹ Најједноставније, инклузивни модел у образовању подразумева синтагму „школа по мери детета“, уместо „дете по мери школе“.⁴⁰

³⁷ *Ibid.*, пара. III(5).

³⁸ Стипић, М., *Инклузивно образовање – Шанса за изградњу бољег друштва*, Инклузивно образовање: од педагошке концепције до праксе, Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за педагогију, Нови Сад, 2011., стр. 91.

³⁹ The Salamanca Statement and Framework for Action, World Conference on Special Needs Education: Access and Quality, Salamanca, Spain, 7-10 June 1994.

⁴⁰ Хрњица С., *Школа по мери детета*, Приручник за рад са ученицима редовне школе који имају тешкоће у развоју, као део пројекта Инклузија ученика са тешкоћама у развоју у редовне школе, Министарство просвете и спорта, Београд, 2007.

Историјски посматрано, особе са текоћама у развоју су дуго биле посматране као медицински проблем, коме је неопходан одређени вид медицинске помоћи како би се таквој особи помогло да што боље приближи нормалном систему функционисања у коме се налази већина. Дакле, акценат је био на самом оштећењу, а не на особи која стоји иза њега.⁴¹ Инвалидитет се третира као болест, нарушено здравље, које треба адекватно лечити, а све у циљу омогућавања адаптације на постојеће друштвене услове.⁴² Са друге стране, социјални модел на особе са тешкоћама у развоју не гледа кроз њихова оштећења или ограничења, већ у средиште проблема ставља човека, као појединца који представља друштвено биће. Њихова дискриминација представља друштвену категорију, па су друштвене препреке те које уствари онеспособљавају ове особе.⁴³ Из тог разлога треба приступити прилагођавању друштва, које ће бити организовано на начин да уважава и поштује различитости. Инклузивни модел, који представља социјални модел, решење види у креирању инклузивног васпитно-образовног система који обухвата сву децу у систем редовног васпитања. Пракса одвајања деце у специјалне школе негативно утиче на њихов развој, будући да на тај начин они не остварују никакав контакт са децом из редовних школа, врши се њихово неоправдано таргетирање чиме се губи корак у процесу социјализације и доприноси изолацији такве деце у друштву. Са друге стране, инклузија уважава различитости сваког појединца, али без обрзира на те различитости, свако дете има једнако, опште право да учествује и припада друштву. У томе се и крије вредност инклузије, она ствара услове за развој толеранције према индивидуалним разликама и потребама.⁴⁴

Нормативни оквир за спровођење инклузије у образовању на међународном плану чине документа донета од стране бројних организација, као главних актера међународне политике. Поред најважнијих докумената у области људских права, који генерално предвиђају право детета на образовање и представљају шири нормативни оквир за спровођење инклузивног образовања⁴⁵, могу се издвојити и они који прецизније, уже стварају подлогу за правно признање овог концепта. У првом реду, ту спада Конвенција о

⁴¹ Стипић, М., *op.cit.*, стр 96.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, стр. 97.

⁴⁴ *Ibid.*, стр. 98.

⁴⁵ Као што су Универзална декларација о људским правима из 1948. године, Конвенција о правима детета из 1989. године и др.

правима особа са инвалидитетом⁴⁶ која истиче потпуну партиципацију и инклузију особа са инвалидитетом у друштво. Посебно се наглашава да особе са инвалидитетом неће бити искључене из општег образовног система, а деца са инвалидитетом из обавезног, бесплатног основног, односно средњег образовања.⁴⁷ Такође, особе са инвалидитетом имају приступ инклузивном, квалитетном и слободном основном образовању са другима у заједници у којој живе.⁴⁸ Значајна су и Стандардна правила УН о изједначавању могућности за ометену децу из 1993. године, Светска декларација о образовању за све (ЕФА 1996), Меморандум о доживотном учењу (2000), као и УНЕСКО Изјава и Оквир за акцију о посебним образовним потребама (1994). У последњем документу заузет је став да свако дете има право на образовање, које мора бити тако уређено тако да се сваком детету омогући да достигне адекватан ниво учења, као и став да свако дете има јединствене карактеристике, интересе и способности, те из тог разлога образовни програми морају уважавати ове различитости.⁴⁹ Особе са посебним образовним потребама морају имати приступ редовним школама које би им биле прилагођене кроз одговарајуће индивидуалне програме, те би тако организоване редовне школе биле најбољи борац против дискриминације.⁵⁰

У Републици Србији нормативну основу инклузије чини Закон о основама система образовања и васпитања.⁵¹ Овим законом предвиђено је да лице са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања уз појединачну, односно групну додатну подршку у настави и учењу или посебној васпитној групи или школи.⁵² Један од циљева образовања односи се на пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, а у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима.⁵³ Прилагођавање индивидуалним потребама појединца постигнута је и увођењем могућности за креирање индивидуалног образовног

⁴⁶ Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Сл.гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/2009).

⁴⁷ Члан 2, ст. 1 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

⁴⁸ Члан 2, ст. 2 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

⁴⁹ The Salamanca Statement and Framework for Action, *op.cit.*, стр. 8.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Закон о основама система образовања и васпитања („Сл.гласник РС“ бр.88/2017,27/2018 – др. закони и 10/2019).

⁵² Члан 3, ст. 3 Закона о основама систем образовања и васпитања.

⁵³ Члан 8, ст. 8 Закона о основама система образовања и васпитања.

плана. Детету коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, прилагођавање начина остваривања школског програма и израду и доношење и остваривање индивидуалног образовног плана.⁵⁴ Индивидуални образовни план је посебан документ којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању за одређено дете и ученика, у складу са његовим способностима и могућностима.⁵⁵ Овде је потребно направити разлику у односу на индивидуализацију наставе, путем мера за индивидуализацију, коју спроводи сам наставник на основу његовог сазнања о самом ученику и његовим потребама, а које не подразумева израду писаног документа. За израду индивидуалног образовног плана неопходна је сагласност родитеља, док у ситуацији да сагласност не постоји, наставник у свему спроводи индивидуалну наставу према том ученику, применом мера индивидуализације. Поред поменутог Закона о основама система образовања и васпитања, основ за увођење инклузије у домаће право чини и Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом,⁵⁶ Стратегија за смањење сиромаштва (2003),⁵⁷ Национални план акције за децу (2004),⁵⁸ као и Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, ученику и одраслом⁵⁹ и други правни документи

Највећи проблеми који настају приликом имплементације инклузије у образовању у Републици Србији, у већини случајева јесу слични оним проблемима са којима се суочавају и друге мање развијене државе. Свакако да се у првом плану истиче недовољна обученост, нестручност наставног особља јер они представљају директне имплементе инклузије. Обуке које се спровode углавном су недовољне, кратког су временског трајања и више представљају информативне, него сложено-едукативне садржаје. На тај начин, отворен је и други проблем који се испољава у предрасудама које постоје код наставника,

⁵⁴ Члан 76, ст. 1 Закона о основама система образовања и васпитања.

⁵⁵ Члан 73, ст. 3 Закона о основама система образовања и васпитања.

⁵⁶ Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, бр. 33/2006, 13/2016).

⁵⁷ Влада Републике Србије, *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Београд, 2003.

⁵⁸ Влада Републике Србије, Савет за права детета, *Национални план акције за децу (НПА)*, Београд, 2004.

⁵⁹ Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, ученику и одраслом („Службени гласник РС”, број 80/2018.).

као и немотивисаности да наставу спроводе на основу инклузивног принципа. Међутим, поред кадровских и финансијских проблема, који се првенствено одражавају у недостатку техничких средстава и матерјала неопходних деци са сметњама у развоју, имплементација инклузије у образовању наилази и на проблем сарадње са стручним и професионалним кадровима за ову област. Недовољна и лоша сарадња са стручњацима из ове области, најпре у државним институцијама, али и осталима организацијама система, доводи до његове произвољне и неадекватне примене. Проблем сарадње јавља се и у односу на родитеље, који такође морају бити едуковани, како би потпомогли реализацији инклузије.

II НОРМАТИВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ОБРАЗОВАЊЕ

Постоје бројни међународни правни документи који нормирају људска права. Поједини су искључиво управљени према правима детета, док већина предвиђа права свих људских бића, па самим тим и деце. С обзиром на поље примене, основна је подела на универзалне и регионалне. Универзални се примењују широм света и представљају израз сагласности постигнуте на највишем међународном нивоу, док су регионални извори у већој мери везани за потребе држава одређеног региона.

1. Универзални правни извори права детета на образовање

Правни документни Организације уједињених нација, као кровне међународне организације у светском нормативном систему, представљају правне изворе права детета на образовање од изузетног значаја. Најзначајнија међу њима је Универзална декларација о људским правима, која иако не представља правнообавезујући документ, због свог историјског значаја и општеприхваћености, представља документ који је послужио као основ за изградњу система заштите људских права.⁶⁰ У њој је предвиђено да свако има право на образовање, да основно образовање обавезно и бесплатно.⁶¹ Образовање треба да буде тако организовано да буде усмерено ка пуном развоју људске личности и учвршћивању поштовања људских права и основних слобода.⁶² Признаје се, такође, првенствено право родитеља да бирају врсту образовања за своју децу.⁶³ Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 16. децембра 1966. године усвојен је Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима,⁶⁴ који такође представља значајан документ у области права на образовање донет од стране Уједињених нација. Исте године донет је и Међународни пакт о грађанским и политичким правима,⁶⁵ али право на образовање није његов саставни део, јер се традиционално сврставало у корпус економских, социјалних и културних права. За разлику од Универзалне декларације, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

⁶⁰ Универзална декларација о људским правима, усвојена Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217/A (III) од 10. децембра 1948. године.

⁶¹ Члан 26 ст. 1 Универзалне декларација о људским правима.

⁶² Члан 26 ст. 2 Универзалне декларација о људским правима.

⁶³ Члан 26 ст. 3 Универзалне декларација о људским правима.

⁶⁴ Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, („Службени лист СФРЈ“, број 7/1971-88).

⁶⁵ Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, („Сл. лист СФРЈ“, бр. 7/71).

представља правнообавезујући документ, који након процеса ратификације постаје саставни део правног поретка конкретне државе. У њему се сваком лицу признаје право на образовање које треба да има за циљ пун развој људске личности и достојанства и да појача поштовање права човека и основних слобода, као и да омогући сваком лицу да игра корисну улогу у слободном друштву, да потпомаже разумевање, толеранцију и пријатељство између свих народа и свих расних, етничких или верских група.⁶⁶ За разлику од Декларације о људским правима која предвиђа првенствено право родитеља да одаберу врсту образовања за своје дете, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима користи другачију правну технику и предвиђа обавезу државе да поштују слободу родитеља или законских старатеља да одаберу за своју децу и друге установе које се пропишу или да се усвоје од стране државе по питању школовања и да обезбеде верско и морално васпитање своје деце према својим сопственим убеђењима.⁶⁷ И док претходни документни признају права свим људским бићима, и мушкарцима и женама, без икакве разлике, а чиме посредно и деци, Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 20. новембра 1989. године усвојена је Конвенција о правима детета, која у погледу целокупног корпуса људских права предвиђа, као уживаоце, децу. Њоме се установља Комитет за права детета, као независно надзорно тело над правима гарантованих Конвенцијом.⁶⁸ У складу с тим, предвиђена је обавеза за државе чланице подносе Комитету за права детета иницијалне и периодичне извештаје о мерама које су усвојиле за остваривање права која су призната Конвенцијом и о напретку оствареном у погледу уживања тих права.⁶⁹ Улога Комитета за права детета и анализа извештаја поднетих од стране Републике Србије, биће предмет у наредним поглављима. Формулација права на образовање прокламованог Конвенцијом не разликује се много у односу на досад поменуте међународне документе.⁷⁰ Међутим, изузетан значај има део који се односи на циљеве образовања, у коме се предвиђа обавеза за државе уговорнице да образовање буде усмерено на развој дететове личности, талената и менталних и физичких способности, поштовања према родитељима, његовом културном пореклу, језику и вредностима свих

⁶⁶ Члан 13, ст. 1 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

⁶⁷ Члан 13, ст. 3 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

⁶⁸ Члан 43 КПД.

⁶⁹ Члан 44 КПД.

⁷⁰ Члан 28, ст. 1 КПД предвиђа да државе уговорнице признају право на образовање. Држава је обавезна да осигура бесплатно и обавезно основно образовање за све, да подстиче различите облике средњег образовања доступне свима и да омогући приступ вишем образовању у складу са способностима.

цивилизација, као и образовање које је усмерено на припрему детета за активан живот у слободном друштву.⁷¹ У вези са начином школовања детета, нарочиту важности има одредба Конвенције о правима детета која предвиђа обавезу државе уговорнице да дисциплину у школама може спроводити само на начин који је у складу са људским достојанством детета и у складу са овом Конвенцијом.⁷² У контексту права на образовање, треба напоменути и право детета на изражавање мишљења⁷³ и право детета на слободу изражавања⁷⁴, као два права прокламована Конвенцијом, а која су од суштинске важности за остваривање права на образовања.

Препреке у остваривању права на образовање као равноправних чланова друштва, карактеристично је за особе са инвалидитетом. У том смислу, и поред тада постојећих правних инструмената за заштиту људских права, Генерална скупштина Организације Уједињених нација, како би пружила потпуну и свобухватну заштиту особама са инвалидитетом, усвојила је 13. децембра 2006. године у Њујороку, Конвенцију о правима особа са инвалидитетом.⁷⁵ Како је раније већ анализирана, у делу који се односи на нормирање инклузивног образовање и укључивање особа са инвалидитетом у ситем редовног школовања, овде издвајамо принципе на којима се мора заснивати уживање свих права гарантованих Конвенцијом, укључујући и право детета на образовање.⁷⁶ Права гарантована Конвенцијом односе се на особе са инвалидитетом, а самим тим и на децу са инвалидитетом, с тим да Конвенција у једном делу нарочито издваја децу са инвалидитетом и уопштено, у односу на све одредбе Конвенције, предвиђа обавезу државе да преузме све

⁷¹ Члан 29 КПД.

⁷² Члан 28, ст. 2 КПД.

⁷³ Члан 12 КПД предвиђа да ће стране уговорнице обезбедити детету које је способно да формира своје мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу тог мишљења, о свим питањима која се тичу детета, с тим да се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелошћу детета (*право детета на изражавање мишљења*).

⁷⁴ Члан 13 КПД који предвиђа да дете има право на тражи, прима и даје информације и идеје свих врста, без обзира на границе, било усмено, писмено или штампано, у уметничкој форми или преко другог средства информисања по избору детета (*право на слободу изражавања*).

⁷⁵ Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом (*„Сл.гласник РС – Међународни уговори, бр. 42/2009*).

⁷⁶ Члан 3 Конвенције о правима особа са инвалидитетом предвиђа да су општи принципи којима ће се државе уговорнице руководити поштовање достојанства, индивидуалне аутомије укључујући слободу властитог избора, независност личности, недикриминација, пуно и ефикасно укључивање у друштво, поштовање различитости и прихватање особа са сметњама у развоју као део људске различитости човечанства, једнакост могућности, приступачност, равноправност мушкарца и жене, као и уважавање развојних способности деце са инвалидитеом као и поштовање права деце са инвалидитетом на очување свог идентитета.

неопходне мере да се деци са инвалидитетом обезбеди равноправно са другом децом, у пуној мери, уживање свих људских права и основних слобода.⁷⁷ Такође, поново равноправно са другом децом, предвиђа се право деце са инвалидитетом на слободно изражавање свог мишљења о свим питањима која их се тичу.⁷⁸

Најзначајнији документ у области забране дискриминације у образовању јесте УНЕСКО⁷⁹ Конвенција против дискриминације у образовању.⁸⁰ Овај правни документ дефинише да дискриминација у образовању обухвата свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање предности које се заснива на раси, боји коже, полу, језику, вери, политичком или другом уверењу, националном или социјалном пореклу, економском статусу или рођењу, које за сврху има оспоравање или угрожавање права на једнак третман у образовању, а нарочито ограничавање било којој особи или групи особа приступ било којој врсти или било ком нивоу образовања; ограничавање било које особе или групе особа на образовање нижег стандарда; оснивање или одржавање одвојених образовних система или установа за особе или групе особа, а у смислу члана 2 ове Конвенције и довођење било које особе или групе особа у положај који је у супротности са људским достојанством.⁸¹

Поред чињенице да сви међународни документи о људским правима предвиђају право на образовање за све људе, без икакве разлике, дискриминација у погледу остваривања овог права у односу на жене је реалност која представља препреку равноправном учешћу жена у политичком, друштвеном, економском и културном животу. Како би се овој негативној пракси стало на пут Генерална скупштина Уједињених нација 18. децембра 1979. године усваја Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена.⁸² Државе чланице треба да предузму све мере неопходне стварање једнаких услова жена и мушкараца у погледу могућности за учење и стицање диплома у различитим образовним установама, обезбеде доступност једнаких наставних програма, као и да

⁷⁷ Члан 7, ст. 1 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

⁷⁸ Члан 7, ст. 3 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

⁷⁹ Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу је специјална организација основана 16. новембра 1945. године при Уједињеним нацијама са седиштем у Паризу.

⁸⁰ Уредба о ратификацији Конвенције о борби против дискриминације у области просвете, („Сл. лист СФРЈ - међународни уговори и други споразуми“, бр. 4/64.).

⁸¹ Члан I УНЕСКО Конвенције против дискриминације у образовању.

⁸² Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 11/81).

отклоне традиционална схватања о улогама мушкараца и жена на свим степенима образовања, тако што ће подстицати стварање мешовитих одељења, као и ревизијом уџбеника и школских програма на начин којим се укидају родни стереотипи.⁸³

2. Регионални правни извори права детета на образовање

На регионалном плану, на подручју Европе, заштита права детета на образовање пружа се на два нива. Први обухвата заштиту у оквирима Европске уније, где је чланом 14 Повеље Европске уније о основним правима од 2007. године прокламовано право на образовање⁸⁴, а чија заштита је обезбеђена механизмом судске заштите у Европског суда правде.⁸⁵ Други ниво заштите установљен је у оквиру Савета Европе, који доноси Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода од 1950. године (у даљем тексту: Европска конвенција),⁸⁶ која представља најзначајнији правни документ о људским правима на територији Европе. Овим документом успостављен је и Европски суд за људска права,⁸⁷ који омогућава судску заштиту права гарантованих Европском конвенцијом. На овом месту, акценат ће бити стављен на остале правне акте од значаја за право детета на образовање, будући да ће у даљем раду читаво поглавље бити посвећено Европској конвенцији и механизму заштите пред Европским судом за људска права.

Савет Европе, као најзначајнија регионална међународна организација која се бави заштитом људских права на подручју Европе, поред већ поменуте Европске конвенције, усваја и Европску социјалну повељу од 1961. године ради заштите основних социјалних стандарда.⁸⁸ У њој се налази широк спектар економских, социјалних и културних права, укључујући и право на бесплатно основно и средње образовање, као и обавезу државе да подстиче редовно похађање школе.⁸⁹ У делу који се односи на дечији рад, предвиђена је обавеза државе да обезбеди да лица која још увек подлежу обавезном образовању не буду запошљавана на таквим радним местима која би их лишила свих предности образовног

⁸³ Члан 10 Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена.

⁸⁴ Повеља Европске уније о основним правима од 2007. године (2007/С 303/01).

⁸⁵ Европски суд правде или Суд правде Европске уније са седиштем у Луксембургу.

⁸⁶ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 13/2010).

⁸⁷ Европски суд за људска права са седиштем у Стразбуру.

⁸⁸ Закон о потврђивању ревидиране Европске социјалне повеље („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 42/09).

⁸⁹ Члан 17, ст. 2 Европске социјалне повеље.

процеса.⁹⁰ Повеља потврђује и право особа са инвалидитетом на адекватно усмерење, образовање и професионалну обуку у оквиру редовних механизма, кад год је то могуће, а када то није могуће, помоћу специјализованих тела, јавних или приватних.⁹¹

Под покровитељством Савета Европе донета је и Европска повеља о регионалним и мањинским језицима од 1992. године.⁹² Циљ доношења овог правног инструмента био је заштита историјских, регионалних и мањинских језика Европе. У погледу права на образовање, предвиђено је право на употребу регионалног или мањинског језика у образовању у погледу предшколског, основног, средњег и универзитетског образовања.⁹³ Остваривање и заштита права припадника националних мањина остварена је доношењем Оквирне конвенције за заштиту националних мањина од 1994. године.⁹⁴ Припадницима националних мањина гарантован је принцип једнаких могућности приступа образовање у које треба да негује поштовање њихове културе, језик и вере,⁹⁵ право на оснивање приватних образовних установа,⁹⁶ као и право да уче свој матерњи језик.⁹⁷ У погледу радника мигранта, чија права добијају на значају услед све учесталијих миграција у Европи, постоји Европска конвенција о правном статусу радника мигранта.⁹⁸ Поред тога што се у већем делу односи на права у вези са запошљавањем, између осталог, она предвиђа право радника мигранта и чланова њихових породица, који су званично примљени на територију уговорне стране, да на истој основи и под истим условима као и национални радници, остварују опште образовање и стручно оспособљавање и преквалификацију, као и право на приступ високом образовању у складу са домаћим прописима.⁹⁹

Савет Европе овлашћен је да, преко свог Комитета министара, периодично подноси препоруке државама чланица, које се између осталог односе и на право на образовање.

⁹⁰ Члан 7, ст. 3 Европске социјалне повеље.

⁹¹ Члан 15, ст. 1 Европске социјалне повеље.

⁹² Закон о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским правима („Сл.лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 18/2005).

⁹³ Члан 8 Европске повеље о регионалним или мањинским правима.

⁹⁴ Оквирна конвенција за заштиту националних мањина („Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 6/98).

⁹⁵ Члан 12, ст. 1 и ст. 2 Оквирне конвенције националних мањина.

⁹⁶ Члан 13, Оквирне конвенције националних мањина.

⁹⁷ Члан 14, ст. 1 Оквирне конвенције националних мањина.

⁹⁸ European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, ETS No. 093.

⁹⁹ Члан 14 Европске конвенције о правном статусу радника мигранта.

Иако ове препоруке нису правнообавезујуће, упућују државе да у складу са њима прилагоде своје политике. У односу на право образовања, издвајају се Препорука о образовању ромске деце у Европи од 2000. године,¹⁰⁰ Препорука о родноосвешћеној политици у образовању од 2007. године,¹⁰¹ Препорука о осигурању квалитетног образовања од 2012. године¹⁰²

3. Национални правни извори права детета на образовање

Нормативни систем Републике Србије у погледу права детета на образовање у свему настоји да прати стандарде у овој области усвојене на међународном и регионалном новоу. И док у погледу правних инструмената наша земља држи корак за најразвијенијим земљама света, у односу на фактичко остваривање и суштинске промене у свести друштва учинак изостаје. Устав Републике Србије из 2006. године,¹⁰³ као највиши правни акт наше земље, предвиђа да свако има право на образовање. Основно образовање одређено је као обавезно и бесплатно, док је средње образовање бесплатно, али не и обавезно. У погледу високошколског образовања, свим грађанима се под једнаким условима гарантује приступ високошколском образовању, док се успешним и надаредним ученицима слабијег имовног стања омогућује бесплатно високошколско образовање у складу са законом.¹⁰⁴

Овако постављени стандарди, иако међународно прихватљиви, не представљају ниво који доводи до квалитетнијег степена образовања. На првом месту, неопходно је и средњошколско образовање одредити као обавезно, најпре из разлога како би што већи део деце био обухваћен овим степеном образовања, а потом и како би они дужи период свог живота провели у организованој друштвеној средини каква је школа, где је процес социјализације и укључености у друштвене токове значајно изражен. Одредница „бесплатно основно и средње образовање“, представља више стилску и политизовану, него реалну правну норму. Образовање је нарочито скупа област, која обухвата велики број инфраструктурних и људских ресурса, па је неопходно објективно указати да основно

¹⁰⁰ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the education of Roma/Gypsy children in Europe, No R (2000)4.

¹⁰¹ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on gender mainstreaming in education, CM/Rec(2007)13.

¹⁰² Recommendation of the Committee of Ministers to member States on ensuring quality education, CM/Rec(2012)13.

¹⁰³ Устав Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006).

¹⁰⁴ Члан 71 Устава РС.

и средње образовање не могу бити бесплатни, већ да се они финансирају од стране државе, из државног буџета, новцем свих грађана. Посебан проблем „бесплатног основног и средње образовања“ представља што, у реалним друштвеним оквирима, оно није бесплатно, већ се углавном односи само да одређену групу олакшица предвиђених у корист најугроженијих група деце. Системски, основно и средње образовање није бесплатно, већ је прекривено низом скривених трошкова који представљају велики терет за већину становништва у земљи. Поред права која су Уставом зајемчена свим грађанима, припадницима националних мањина су зајемчена и нека додана, индивидуална или колективна права, као што је, на пример, употреба матерњег језика у образовању.¹⁰⁵

Основни закон у области образовања у Републици Србији је већ поменути Закон о основама система образовања и васпитања. Овај кривни закон уопштено регулише систем образовања и васпитања који обухвата, предшколско, основно и средње образовање, као и образовање одраслих. По угледу на Устав Републике Србије и он на општи начин предвиђа да свако лице има право на образовање и васпитање¹⁰⁶ и да су држављани Републике Србије једнаки у остваривању права на образовање и васпитање.¹⁰⁷ Још једном потврђује принцип бесплатног основног и средњег образовања,¹⁰⁸ и разрађује право припадника националних мањина да образовање остварују на свом језику, односно говору и писму, у смислу да се образовно-васпитни рад припадника националних мањина може још остварити и двојезично на језику и писму националне мањине и на српском језику, а у складу са законом.¹⁰⁹ У односу на лица са сметњама у развоју и инвалидитетом, овај Закон је презентован у делу који се односи на инклузивно образовање.

Конкретизација норми садржаних у Закону о основама система образовања и васпитања извршена је Законом о основном образовању и васпитању¹¹⁰ и Законом о средњем образовању и васпитању.¹¹¹ Први регулише обавезни припремни предшколски период у трајању од једне године и обавезно основно образовање у трајању од осам

¹⁰⁵ Члан 75, ст. 1 Устава РС.

¹⁰⁶ Члан 3, ст. 1 Закона о основама система образовања и васпитања.

¹⁰⁷ Члан 3, ст. 2 Закона о основама система образовања и васпитања.

¹⁰⁸ Члан 4 Закона о основама система образовања и васпитања.

¹⁰⁹ Члан 5, ст. 2 и 3 Закона о основама система образовања и васпитања.

¹¹⁰ Закон о основном образовању и васпитању („Сл.гласник РС“, бр. 55/2013,101/2017 и 27/2018 – др.закон и 10/2019).

¹¹¹ Законом о средњем образовању и васпитању („Сл.гласник РС“, бр. 55/13,101/17).

година. Основно образовање има за циљ да обезбеди добробит и подршку целовитом развоју ученика, да створи безбедно окружење за његов развој, да развије ненасилно понашање, нулту толеранцију према насиљу, здраве животне навике, свест о значају одрживог развоја, очувања природе и здраве животне средине. Потребно је остварити пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, оспособити појединца за доношење важних одлука и развити компетенције за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода.¹¹² Препреку у остваривању овакво постављених циљева представља решење законодавца којим предвиђа да ученик који је навршио 15 година живота, а није стекао основно образовање и васпитање, може наставити стицање образовања по програму основног образовања за одрасле.¹¹³ На овај начин, ова категорија ученика улазе у систем образовања који је створен према потребама и могућностима за учење одраслих који су функционално неписмени, а не деце, што може негативно утицати на њихов даљи развој. Закон о средњем образовању предвиђа да се делатност средњег образовања и васпитања обавља у гимназијама, стручним, уметничким, мешовитим (гимназије и стручне или уметничке школе) и школама за ученике са сметњама у развоју. У гимназијама се стиче опште образовање у трајању од четири године, чиме се уједно обезбеђује припрема за наставак образовања на високошколском нивоу, док се у стручним школама стиче одговарајуће опште и стручно образовање у трогодишњем и четворогодишњем трајању, односно може се стећи специјалистичко и мајсторско образовање у трајању од годину до две године. У уметничкој школи стиче се опште и уметничко образовање у трајању од четири године, док мешовите школе обезбеђују образовање које се стиче у гимназији и стручној, односно гимназији и уметничкој школи. У школи за ученике са сметњама у развоју остварује се образовање и васпитање за одговарајућа занимања ученика који ову школу похађају на основу мишљења интерресорне комисије за процену додатне образовне, здравствене и социјалне подршке ученику уз сагласност родитеља.¹¹⁴ Ученици након средњег образовања треба да развију кључне компетенције неопходне за даље образовање и успешно запошљавање, да се оспособе за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања, развију свет о важности здравља и безбедности, оспособе

¹¹² Члан 21 Закона о основном образовању и васпитању.

¹¹³ Члан 30, ст. 11 Закона о основном образовању и васпитању.

¹¹⁴ Члан 4 Закона о средњем образовању и васпитању.

за решавање проблема, комуникацију и тимски рад, као и поштовање расне, националне, културне и јетичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавања разлилитост и др.¹¹⁵

Породични закон Републике Србије изричито регулише и штити право детета на образовање.¹¹⁶ Дете има право на образовање у складу са својим способностима, жељама и сколностима, а дете које је навршило петнаесту годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити коју ће средњу школу похађати.¹¹⁷ Наш Породични закон предвиђа дужност родитеља да обезбеде основно образовање детету, док у погледу даљег образовања таква обавеза не стоји, већ су једино дужни да се о даљем образовању старају према својим могућностима.¹¹⁸ Такође, предвиђено је и право родитеља да дете образују у складу са својим верским и етичким уверењима.¹¹⁹

У односу на средњошколско образовање, значајан је и Закон о ученичком и студентском стандарду.¹²⁰ Овим законом предвиђено је право ученика средих школа на смештај, исхрану и васпитни рад, ученички кредит и стипендију, одмор и опоравак, културне, уметничке, спортске и рекреативне активности и информисање, а све у циљу обезбеђења квалитетнијег образовања.¹²¹ Међутим, најновије измене система средњег образовања утврђене су Законом о дуланом образовању,¹²² који се примењује од школске 2019/2020. године. Потреба за доношењем оваквог закона објашњена је ситуацијом на тржишту рада. Систем средњег образовања недовољно је усклађен са тржиштем рада, јер постојећа структура и курикулуми система средњег образовања не одговарају потребама привреде, што за последицу има високу незапосленост младих. Са друге стране, уочено је да се и привреда суочава са великим проблемима у виду недостатка компететног кадра, који ће одговорити на њихове потребе. Резултат је доношње поменутог закона, чији се циљеви односе на обезбеђења услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу са потребама тржишта рада, обезбеђење услова за даље школовање и целоживотно

¹¹⁵ Члан 2 Закона о средњем образовању и васпитању.

¹¹⁶ Породични закон Републике Србије („Сл.гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

¹¹⁷ Члан 63 Породичног закона РС.

¹¹⁸ Члан 71, ст. 1 Породичног закона РС.

¹¹⁹ Члан 71, ст. 2 Породичног закона РС.

¹²⁰ Закон о ученичком и студентском стандарду („Сл.гласник РС“, бр. 18/2010 и 55/2013).

¹²¹ Члан 3 Закона о ученичком и студентском стандарду.

¹²² Закон о дуланом образовању („Сл.гласник РС“, бр. 101/2017).

учење, развојање предузимљивост, иновativности и креативности код сваког појединца и његовог професионалног и каријерног развоја и др.¹²³ У закону су садржане и заштитне одредбе, које не дозвољавају да овакав систем образовања изгуби васпитно-образовни карактер и добије све елементе радног односа, па је обим учења кроз рад одређен на најмање 20%, односно највише 80% од укупног броја часова стручних предмета. Учење кроз рад реализује се у складу са школским календаром током школске године у периоду од 8 до 20 часова, најдуже шест сати дневно, односно 30 сати недељно.¹²⁴ Проблем код новоусвојеног Закона о дуалном образовању представља решење законодавца према коме послодавац има право да раскине уговор о учењу кроз рад са учеником, ако ученик трајно изгуби здравствену способност за рад у занимању за које се школује, што представља неједнако поступање на основу здравственог стања појединца, а што у крајњој линији доводи до лакшег искључивање ученика из образовног систем.

Поред формалног образовања, у оквиру образовно-васпитног система предвиђеног законима, право детета на образовање односи се и на неформално образовање. У том смислу, одређен значај има и Закон о младима.¹²⁵ Термин млади, за потребе овог закона односи се на лица старија од 15 година живота, а млађа од 30 година живота.¹²⁶ Овако одређен термин младих особа представља потенцијалну опасност за попутно остваривање и уживање свих права предвиђених овим законом, јер не уважава разлике код појединаца, које у овако дугом животном периоду постоје. Чини се прихватљивијим решење да се категорија младих у најмању руку раздвоји барем на две категорије, од којих би се једна односила на групу деце од 15 до 18 година, а друга обухватала остала старија лица до узраста од 30 година. Овај закон предвиђа да неформално образовање младих представља скуп организованих и младима прилагођених образовних активности које нису предвиђене системом формалног образовања, заснованих на потребама и интересовањима младих, принципима добровољног и активног учешћа младих у процесу учења и промоцији демократских вредности, кроз које млади стичу компетенције неопходне за развој личних потенцијала, активно учешће у друштву и бољу запошљивост.¹²⁷ Држава

¹²³ Члан 4 Закона о дуалном образовању.

¹²⁴ Члан 6 Закона о дуалном образовању.

¹²⁵ Закон о младима („Службени гласник РС“, бр. 50/2011).

¹²⁶ Члан 3, ст. 1. Закона о младима.

¹²⁷ Члан 3, ст. 5. Закона о младима.

Србија, у оквирима свог буџета, мора издајати средства неопходна за подстицање неформалног образовања младих у областима омладинског сектора, али и подизања квалитета неформалног образовања.¹²⁸

Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом¹²⁹ регулише општи режим забране дискриминације на основу инвалидитета, али исто тако и посебне случајеве дискриминације међу којима и дискриминацију особа са инвалидитетом у области образовања. Забрана дискриминације у образовању обухвата ускраћивање пријема детета предшколског узраста, ученика, односно студента са инвалидитетом у васпитну, односно образовну установу, а која одговара његовом претходно стеченом знању, искључивање из васпитне, односно образовне установе коју већ похађа дете предшколског узраста, ученик, односно студент са инвалидитетом из разлога везаних за његову инвалидност, као и постављање неинвалидности као посебног услова за пријем у васпитну, односно образовну установу, укључујући подношење уверења о здравственом стању и претходну проверу психофизичких способности, осим ако је тај услов утврђен у складу са прописима којима се уређује област образовања.¹³⁰ Закон такође утврђује обавезу за све државне органе, да предузимају мере у циљу да васпитање и образовање постане интегрални део општег система васпитања и образовања.¹³¹ У погледу положаја особа са инвалидитетом, сматрам да нарочит значај на плану заштите и остваривања права на образовање има увођење посебног заменског омбудсмана, Заменика заштитника грађана за права особа са инвалидитетом.

Закон о предшколском васпитању и образовању регулише васпитање и образовање деце предшколског узраста.¹³² Предшколски узраст детета, у смислу овог закона, подразумева узраст деце од шест месеци до поласка у основну школу.¹³³ Питање коме је посебно посвећена пажња јесте положај деце са сметњама у развоју у оквиру предшколског образовања. Закон предвиђа могућност да детету коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна

¹²⁸ Члан 20, ст. 5. Закона о младима.

¹²⁹ Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Сл.гласник РС“, бр. 33/2006-3, 13/2016-3).

¹³⁰ Члан 18 Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом.

¹³¹ Члан 36 Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом.

¹³² Закон о предшколском васпитању и образовању („Сл.гласник РС“, бр. 18/2010-48, 101/2017-8, 113/2017-276 -др. закон, 10/2019-3).

¹³³ Члан 2, ст. 3. Закона о предшколском васпитању и образовању.

подршка у васпитању и образовању, предшколска установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, односно врши прилагођавање и, уколико је потребно, обезбеђује израду, доношење и реализацију индивидуалног образовног плана. Деца са сметњама у развоју и инвалидитетом остварују право на додатну подршку у предшколском васпитању и образовању у васпитној групи, уз план индивидуализације или индивидуални васпитно-образовни план и у развојној групи, на основу индивидуалног васпитно-образовног плана. У једној васпитној групи може бити до двоје деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Број деце у васпитној групи, у који је уписано једно дете са сметњама у развоју, умањује се за три детета у односу на број деце утврђених овим законом. Дете се уписује у развојну групу само уз мишљење интерресорне комисије уз сагласност родитеља. За дете уписано у развојну групу планира се и реализује свакодневна интеракција и укљученост у активности осталих васпитних група.¹³⁴

Закон о равноправности полова,¹³⁵ поред забране дискриминације у образовању засноване на полу,¹³⁶ предвиђа равноправност полова као саставни део у образовању, на начин што одређује да се у оквиру наставних планова и програма, односно студијских програма, обезбеђује васпитање о равноправности полова, у циљу превазилажења ограничавајућих улога заснованих на полу, ослобађања од стереотипа заснованих на полу и предрасуда заснованих на полу.¹³⁷

Закон о забрани дискриминације,¹³⁸ као правни акт којим се уређује општа забрана дискриминације, али и поједини облици и случајеви дискриминације, као посебан облик дискриминације предвиђа дискриминацију у области образовања и стручног оспособљавања. Свако има право на предшколско, основно, средње и високо образовање и стручно оспособљавање под једнаким условима, у складу са законом.¹³⁹ Забрањено је лицу или групи лица на основу њиховог личног својства, отежати или онемогућити упис у васпитно-образовну установу, или икључити из ових установа, отежати или ускратити могућност праћења наставе и учешћа у другим васпитним, односно образовним

¹³⁴ Члан 34 Закона о предшколском васпитању и образовању.

¹³⁵ Закон о равноправности полова („Сл. гласник РС“, бр. 104/2009-61).

¹³⁶ Члан 30 Закона о равноправности полова.

¹³⁷ Члан 31 Закона о равноправности полова.

¹³⁸ Закон о забрани дискриминације, („Сл. гласник РС“, бр. 22/2009), у даљем тексту ЗЗД.

¹³⁹ Члан 19, ст. 1 ЗЗД.

активностима, разврставати ученике по личном својству, злостављати их и на други начин неоправдано правити разлику и неједнако поступати према њима.¹⁴⁰

Бројни међународни документи, односно извештаји разних међународних тела дали су препоруку државама за доношење јединственог закона који би уређивао област права детета. Комитет за права детета у својим Закључним разматрањима из 2008. године предложио Србији да донесе свеобухватни Закон о деци и заштитнику права детета, односно дечјем омбудсману, што је поновљено и касније у Закључним запажањима из 2017. године. Преднацрт Закона о правима детета и заштитнику грађана објављен је 2018. године, да би последњи Нацрт Закона о правима детета и заштитнику права детета од 14.05.2019. године (у даљем тексту: Нацрт закона)¹⁴¹ био предмет на јавној расправи одржаној од 05. до 26. јуна 2019. године. Његово усвајање предложено је за текуће јесење заседање Народне скупштине. У већем делу, Нацрт закона потврђује правила и стандарде у области права детета усвојене на међународном нивоу. Новина коју уводи Нацрт закона јесте обавезно средње образовање.¹⁴² На овај начин, поред поштовања норми и стандарда међународног права у области средњошколског образовања, повећаће се и обухват ученика који иду у средњу школу, и на тај начин осигурати остваривање циљева предвиђених Стратегијом у образовању до 2020. године.¹⁴³ Такође, уводи се апсолутна забрана телесног кажњавања детета, где је посебно наглашено да се ова забрана односи и на родитеље, старатеље, али и друга лица која се старају или долазе у контакт са дететом.¹⁴⁴ Посебно је предвиђено право детета да учествује у доношењу одлука које се тичу његовог образовања, као и обавеза органа јавне власти да пре доношења одлука које се тичу образовања детета, прибаве његово мишљење и да му посвете дужну пажњу, односно пруже детету сва обавештења која су му потребна да формира и изрази мишљење, као и да детаљно образложе како су утврдили мишљење детета и разлоге због којих су га уважили или нису уважили.¹⁴⁵ У односу на децу са сметњама у развоју и

¹⁴⁰ Члан 19, ст. 2 ЗЗД.

¹⁴¹ <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/201905/original%20verzija%20%20Nacrt%20Zakona%2014.05%202019..doc>, приступ сајту 07.10.2019.

¹⁴² Члан 66 Нацрта закона предвиђа да свако дете има право на бесплатно, обавезно и инклузивно основно и средње образовање.

¹⁴³ Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, („Сл. гласник РС“, бр. 107/2012).

¹⁴⁴ Члан 28 Нацрта закона.

¹⁴⁵ Члан 69 Нацрта закона.

инвалидитетом, Нацрт закона потврђује принцип инклузивности у образовању и гарантује им право да, уз одговарајућу подршку, буду укључена у свакодневни живот, посебно у редовно образовање, рекреативне, културне и друге друштвене активности.¹⁴⁶ Заштита која се пружа деци са смењам у развоју и инвалидитетом продубљена је нарочитим обавезама органа јавне власти да обезбеде све услове за њихово образовање, а нарочито да обезбеде уџбенике, школски прибор, аудио и видео материјале, опрему и електронске материјале који су прилагођени њиховим потребама.¹⁴⁷ Поред тога, неопходно је обезбедити финансијску подршку породици тог детета, отклонити архитектонске и информацијско-комуникацијске баријере у образовно-васпитним установама, али и обезбедити приступачан превоз до и од васпитно-образовне установе.¹⁴⁸ Најзначајнија новина предвиђена Нацртом закона односи се на установљавање Заштитника права детета, као самосталног и независног државног органа, који обавља послове утврђене овим законом, а у циљу свеобухватне заштите права детета. Дакле, уместо досадашњег Заменика Заштитника грађана за права детета и родну равноправност, уводи се нови, самостални, независни орган на плану заштите права детета. Он ће бити овлашћен да поступа по притужбама које подносе појединци који имају сазнања да су актом, радњом или нечињењем органа јавне власти повређена права детета.¹⁴⁹ Посебно је предвиђено да притужбу може поднети и дете млађе од 15 година, у ком случају се о притужби, току и исходу поступка обавестити родитељ, односно старатељ детета.¹⁵⁰ Оваквим новим законодавним решењем, део стручне јавности био је незадовољан. Заштитник грађана¹⁵¹ у свом Мишљењу на Нацрт закона о правима детета¹⁵² констатује да се новим законодавним решењима не нуди ни један нови механизам за заштиту права детета, у односу на већ постојећи у оквиру Заштитника грађана Републике Србије, а да активности новоустановљеног Заштитника права детета представљају већим делом већ установљене

¹⁴⁶ Члан 76, ст. 3 Нацрта закона.

¹⁴⁷ Члан 78 Нацрта закона.

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ Члан 94, ст. 1 Нацрта закона.

¹⁵⁰ Члан 94, ст. 5 Нацрта закона.

¹⁵¹ Члана 18, ст. 4 Закона о Заштитнику грађана овлашћује Заштитника грађана да у поступку припрема прописа даје мишљење Влади и Скупштини на пердлоге закона и других прописа, ако се њима уређују питања која су од значаја за заштиту права грађана.

¹⁵² Заштитник грађана, Мишљење на Нацрт закона о праву детета и Заштитнику права детета, бр. 353-50/19, Београд, 2019.

активности Заштитника грађана.¹⁵³ Истиче се, да у време када је читава држава у економској кризи, и када су на снази мере штедње, увођењем потпуно нове институције на плану заштите људских права, представља нерационалну одлуку, па се пажња мора усмерити на ефикасније коришћење постојећих ресурса. Поред Заштитника грађана, неке од примедби које су се на јавним расправама одржаним од 05. до 26. јуна 2019. године¹⁵⁴ могле чути односиле су се углавном на увођење обавезног средњошколског образовања. Најпре, истиче се да обавезно средњошколско образовање није у сагласности са Уставом Републике Србије који као обавезно предвиђа једино основно образовање,¹⁵⁵ док други истичу да је такав захтев нереалан и представља велики финансијски издатак,¹⁵⁶ односно да се на овај начин не решавају основни узроци непохађања средње школе и одустајања од школовања, већ се стварају нови.¹⁵⁷

Нормативни оквир Републике Србије, поред закона, као општих и основних оквира у области образовања, чине и разни стратешки документи којима се у односу на одређени период постављају одређени циљеви у некој друштвеној области. За област образовања, од изузетног значаја је Стратегија развоја образовања до 2020. године коју је донела Влада Републике Србије на својој седници 9. новембра 2012. године. Као главни циљеви образовног система у целини, али и његових појединачних сегмената издвајају се повећање квалитета процеса и исхода образовања и то до максимално достигнутог нивоа, повећање обухвата становништва на свим образовним нивоима, достизање и одржавање релевантности образовања, нарочито јавног, и то на начин што ће се структура система образовања усагласити са потребама појединца, али и економског, социјалног, културног и другог система.¹⁵⁸ Такође, тежи се повећању ефикасности образовања, односно завршавању образовања у предвиђеном року, са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања.¹⁵⁹ Овако дефинисани циљеви и приоритети у Стратегији образовања захтевају даљу конкретизацију, у смислу одређивања појединачних активности и мера које треба предузети, односно одређивања њихових

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Закона о правима детета и Заштитнику права детета, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, бр. 560-01-00375/2019-21, Београд, 2019.

¹⁵⁵ Види члан 71 Устава РС.

¹⁵⁶ Извештај о јавној расправи о Нацрту Закона, *op.cit.*, стр. 6.

¹⁵⁷ *Ibid.*, стр. 26.

¹⁵⁸ *Ibid.*, стр. 7.

¹⁵⁹ *Ibid.*

носиоца и извршиоца, а што је учињено Акционим планом за спровођење Стратегије развоја образовања у Србији до 2020. године¹⁶⁰

На овом месту, значајно је напоменути и Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године.¹⁶¹ Основни разлог за доношење документа који се односи само на одређену категорију становништва, припаднике ромске националности, лежи у жељи да се створе услови за пун приступ остваривању људских права ових лица. У том смислу, Стратегија превасходно терети органе јавне власти у држави да развијају друштвену свест о социјалној укључености Рома и Ромкиња, ради укидања предрасуда које у друштву постоје у односу на ову групу. Напомиње се да инклузија захтева прилагођавање окружења људима или групама који су у стању културне или социјалне ускраћености, односно који трпе стварну штету због друштвене искључености, односно да она захтева реструктуирање друштвеног окружења, у смислу промена које стварају трајне услове за унапређење друштвене позиције на којој се Роми налазе.¹⁶² Један од основних принципа који Стратегија поставља јесте децентрализација послова који се односе на социјалну укљученост Рома. Оваквим пребацивањем терета на локалну заједницу, омогућава се боље праћење оствараивања права Рома и Ромкиња, најпре на локалу, а потом и у широј заједници, јер су локалне самоуправе те које располажу подацима о броју и потребама Рома и Ромкиња на својој територији.¹⁶³ На основу таквог стања, локалне самоуправе могу да унапреде инструменте и механизме помоћу којих је могуће елиминисати узроке отежаног приступа правима и структурног сиромаштва припадника ромске националности.¹⁶⁴ Ово је могуће доношењем локалних стратегија и акција, које би детаљније дефинисале циљеве и мере за постизање жељеног стања. Главни проблеми са којима се ромска деца суочавају у образовању односе се на њихову ниску стопу укључености у систем образовања. Ту се најпре мисли на укључивање у предшколско образовање и образовање ради припреме за основно образовање, редовно похађање и завршавање основног образовања, као и

¹⁶⁰ Акциони план за спровођење Стратегије развоја образовања у Србији до 2020. године („Сл. гласник РС”, бр. 16/2015).

¹⁶¹ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године (“Службени гласник РС”, бр. 26/2016-4).

¹⁶² *Ibid.*, стр. 3.

¹⁶³ *Ibid.*, стр. 6.

¹⁶⁴ *Ibid.*

прелазак у средње образовање, које предствала најкритичнију тачку, јер на овом нивоу долази до највећег осипања.¹⁶⁵ Као главни разлози издвајају се услови сиромаштва у којима ова деца живе, односно живот у окружењу у којем су лоши стамбени услови, а родитељи имају низак ниво образовања и нису запослени.¹⁶⁶ Као велики проблем издваја се живот у сегрегисаним насељима која су удаљена од неких важних друштвених центара (здравствени, културни и сл.), као и сегрегација у оквиру самог образовног система, где се ромска деца одвајају у посебне групе (понекад и у тзв. „развојне групе” које су намењене деци са сметњама у развоју и инвалидитетом) у којима се се толерише нередовно похађање, а очекивања наставног особља су знатно нижа у односу на другу децу.¹⁶⁷ Све то указује да чак и она ромска деца која су укључена у редован систем образовања не добијају исти квалитет услуге као друга деца.

¹⁶⁵ *Ibid.*, стр. 23.

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.*

III ОСТВАРИВАЊЕ И ЗАШТИТА ПРАВА НА ОБРАЗОВАЊЕ ПРЕД ЕВРОПСКИМ СУДОМ ЗА ЉУДСКА ПРАВА

1. Улога и надлежност Европског суда за људска права

Приликом доношења Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: Европска конвенција или Конвенција), надзорна улога над поштовањем њених норми реализована је на два нивоа. На првом нивоу деловала је Европска комисија за људска права, док је на другом нивоу надзора постојао Европски суд за људска права. Суд је званично установљен 21. јануара 1959. године, са седиштем у Стразбуру, након што је осам држава уговорница признало његову обавезну надлежност. Могућност директног обраћања Суду није била предвиђена. Ради постизања веће ефикасности и потпуније заштите донет је Протокол број 11 уз Конвенцију, чијим ступањем на снагу Европски суд за људска права је постао стална судска институција заштите људских права при Савету Европе и основни орган за обављање надзора над поштовањем норми Конвенције. Истим Протоколом укинута је дотадашња Европска комисија за људска права, која ће ипак наставити са радом све до 31. октобра 1999. године, а све у циљу окончања започетих предмета.

2. Право на образовање по поимању Европског суда за људска права

Европска конвенција је међународни документ потписан у Риму 4. новембра 1950. године, под окриљем Савета Европе. Ова конвенција ступила је на снагу 3. септембра 1953. године, када је потписало 15 држава чланица Савета Европе, док данас броји 47 држава потписница. Оригинална верзија сачињена је на енглеском и француском језику, док је до данас текст Конвенције преведен на 30 језика. Доношење Конвенције било је у складу са Преамбулом Статута Савета Европе и имало је за циљ да омогући очување и развој људских права и основних слобода, као и очување идеје о људским правима и о јединству Европе. Наша земља, као држава сукцесор, наследила је међународно-правни субјективитет Државне заједнице Србије и Црне Горе, која је постала чланица Савета Европе 3. априла 2003. године, а 26. децембра 2003. године ратификовала Европску конвенцију и на тај начин, конвенција је постала саставни део правног система Републике Србије.

Конвенција се састоји од преамбуле, основног текста са укупно 59 чланова, као и 16 пратећих Протокола. У њој су садржане норме материјално правне природе којима се установљавају основна права и слободе, али и норме процесно правне природе које уређују функционисање Европског суда за људска права. Европска конвенција штити сва лица, без обзира на држављанство, пребивалиште или боравиште, под условом да страна уговорница над њима има одређену власт. Она се примењује само на територији над којом уговорница врши стварну контролу или за коју је преузела одговорност да је заступа у међународним односима. Корпус основних права и слобода гарантованих Конвенцијом чине право на живот (чл. 2), забрана мучења, нечовечног и понижавајућег поступања (чл. 3), забрана ропства и принудног рада (чл. 4), право на слободу и сигурност (чл. 5), право на правично суђење (чл. 6), кажњавање само на основу закона (чл. 7), право на поштовање приватног и породичног живота (чл. 8), право на поштовање мисли, савести и вероисповести (чл. 9), слобода изражавања (чл. 10), слобода окупљања и удруживања (чл. 11), право на склапање брака (чл. 12), право на делотворни правни лек (чл. 13), забрана дискриминације (чл. 14).

Дакле, право на образовање није обухваћено изворним текстом Конвенције. Како би преузеле даље кораке у осигурању заједничког спровођења одређених права и слобода која нису укључена у дотадашњи текст Конвенције, државе чланице Савета Европе у Паризу 20. марта 1952. године, доносе Протокол број 1 уз Европску конвенцију. На тај начин право на образовање постаје саставни део Конвенције. Ово право предвиђено је у члану 2 Протокола 1 уз Конвенцију, где је одређено да нико не може бити лишен права на образовање. У вршењу свих својих функција у области образовања и наставе, држава поштује право родитеља да обезбеди образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима. Наведени члан састоји се од три међусобно повезана елемента. Прва реченица овог члана ствара обавезу за државу да никоме не ускрати право на образовање. То заправо значи да држава не може да се меша како ће неко користити своје право на образовање, тако што ће му, рецимо, ускратити неку од могућности предвиђених у свом образовном систему. У другој реченици овог члана налазе се друга два елемента права на образовање. Једним се држава овлашћује да слободно одреди природу и обим своје контроле над образовањем и наставом. Овим се, заправо, држава ослобађа обавезе да свакоме обезбеди стицање образовања које жели. Други елемент

представља, у ствари, право родитеља да се поштују њихова верска и филозофска уверења приликом образовања њихове деце. Овај елемент права на образовање се мора тумачити у односу на први, као основни, те с тога, ниједан родитељ не би могао да одбије право детета на образовање због својих уверења. Појам родитеља треба широко тумачити, јер се исти не односи само на очеве и мајке, већ и на друга лица која се могу старати о деци (нпр. деде, бабе).¹⁶⁸ Извесне недоумице може изазвати и појам уверења, који се односи на верска и филозофска уверења родитеља, али је Суд у својој пракси заузео став да то не могу бити било какве идеје и мишљења појединца, већ је неопходно да се ради о ставовима који достижу одређени ниво уверљивости, озбиљности, међусобне повезаности и др.¹⁶⁹ Не треба губити из вида да су у погледу права садржаног у другој реченици наведеног члана, титулари родитељи и да се деца не могу искључиво позивати на његову повреду. Овако формулисано право на образовање заправо представља негативно прокламовање права јер прописује да држава неће никог лишити права на образовање, а не да ће обезбедити његово поштовање. Негативна формулација указује на то да стране уговорнице не признају такво право на образовање које би од њих изискивало да о свом трошку обезбеде квалитетно образовање. Све државе имају свој општи и званични образовани систем, у оквиру којег морају, особама које су у њеној надлежности да зајемче, без икакве разлике, у начелу, да користе средства за стицање знања која у датом тренутку постоје.¹⁷⁰ Иако на први поглед оваква конструкција права може представљати само техничко питање, заправо није тако. Оваква формулација држави гарантује повољнији положај у поступку пред Судом, јер ће појединцу бити тешко да изнесе јаке аргументе да држава има обавезу да се не меша или чак позитивно делује да би зајемчила право на образовање. Уместо тога, на појединцу лежи терет доказивања да је држава активно поништила право на образовање, чиме се граница чини много вишом него када је реч о дужности државе да позитивно делује.¹⁷¹

Право на образовање није одређено *per se*. Оно је у непосредној вези и са другим правима гарантованим Конвенцијом. Из тог разлога се обе реченице члана 2 Протокола 1

¹⁶⁸ Став заузет у случају: Case 25289/94; „*Lee V. The United Kingdom*“.

¹⁶⁹ Case 21787/93; „*Valsamis v. Greece*“, пара. 27.

¹⁷⁰ Case 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/6, 1994/63, 2126/64; „*Relating to certain aspect of the laws on the use of languages in education in Belgium*“ v. Belgium (*Belgian linguistics*).

¹⁷¹ Гомиен Д., *Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима*, Београдски центар за људска права, Београд, 1996. година, стр. 88.

уз Конвенцију морају тумачити не само у светлу једна друге, него и у односу на право на поштовање његовог приватног и породичног живота, слободе мисли, савести и вероисповести, односно слободе изражавања, али и других права гарантованих Конвенцијом. Поред тога, овај члан уско је повезан и са чланом 14 Европске конвенције који забрањује дискриминацију. Дакле, холистички приступ правима и слободама гарантованим Конвенцијом има за циљ да омогући потпуно оставарење сваког појединачног права, те из тог разлога га и треба примењивати у сваком конкретном случају, саобразно чињеничном стању. Међутим, приликом примене овог члана у пракси, Суд се није зауставио само на целокупном тексту Европске конвенције, већ га је у одређеним случајевима доводио у везу и примењивао у односу на Универзалну декларацију о људским правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Конвенцију о правима детета и друге документе.

У вези са применом поменутог члана у пракси, Суд је заузео став да Конвенција представља живи инструмент који мора бити тумачен у светлу тренутних прилика и околности, те се и сам члан који прокламује право на образовање треба тумачити на начин да право садржано у њему учини делотворним. Па тако, иако суштински прва реченица¹⁷² неспорно утврђује приступ основном и средњем образовању, то даље не треба тумачити да се она не односи и на институције високошколског образовања. Иако државе уговорнице на основу овог члана немају позитивну обавезу да успоставе ове институције, било која држава која то учини, има даље обавезу да омогући делотворан приступ таквим установама.¹⁷³

3. Ограничења права на образовање

Право на образовање није апсолутно право. Иако у Европској конвенцији не постоје изричито одређена ограничења, ово право се може ограничити из разлога што је најпре, по својој природи такво да захтева даљу конкретизацију и регулацију од стране државе. Сходно томе, државе уживају извесни степен слободне процене која су то ограничења овог права која се могу одредити, а да у исто време не представљају супротност циљу или смислу због кога је ово право прописано. Најчешће ће Суд заузети

¹⁷² Члан 2 Протокола бр. 1 уз Европску конвенцију предвиђа у првој реченици да нико не може бити лишен права на образовање.

¹⁷³ Case *Leyla Sahin v. Turkey*, *op.cit.*, пара. 154.

став, да ли се ради о оправданом ограничењу или не, на основу тога да ли мере којима се право ограничава то не чине у мери у којој би нарушиле његову суштину или га лишиле делотворности. Суд мора стећи уверење да се ради о мерама које служе легитимном циљу. У том смислу, Суд ће заузети став да су мере ограничења у складу са Конвенцијом уколико постоји разумни пропорционални однос између употребљених мера ограничења и циља који се жели постићи.¹⁷⁴ Поље слободне процене државе се повећава са нивоом образовања, што је и логично, јер се слобода државе у односу на различите степене образовања одређује према њиховој неопходности за лични развој, али и основну интеграцију појединца у друштво. На универзитетском нивоу, на пример, школарине су више, за странце се прописују посебни услови, што у зависности од чињеничног основа, не мора увек значити повреду права на образовање. Са друге стране, улога основног образовања је да обезбеди основну писменост и омогући даљи социјални развој личности, те поље слободне процене државе у овој области треба рестриктивно тумачити.¹⁷⁵ На том становишту стоји и одлука Европског суда да не постоји повреда права на образовање нити различито поступање у ситуацији када државе пропише систем бодовања за упис на факултет, који на различит начин третирају дотадашње стечено опште или специјализовано образовање јер такав систем бодовања није заснован на дискриминацији, већ служи легитимном циљу финансијском и социјалном напретку земље.¹⁷⁶ Неће постојати ни ограничење права на образовање, у ситуацији када је одређивањо максимално трајања универзитетских студија. У случају *X. v. Austria*, заузет је став да чињеница да је аустријска влада одредила максимални период студирања медицинских студија на седам година, не представља кршење права на образовање, јер овакав услов није произвољан, већ заснован на оправданим разлозима.¹⁷⁷

4. Значај одлука Европског суда за људска права на пољу заштите права детета на образовање

Доношење пресуде којом је утврђена повреда права на образовање од стране Европског суда за људска права било би излишно уколико би се дозволило да таква коначна, правнообавезујућа одлука остане мртво слово на папиру без икаквог дејства.

¹⁷⁴ Case 44774/98; *Leyla Sahin v. Turkey*, пара. 154.

¹⁷⁵ Case 5335/05; *Ponomaryovi v. Bulgaria*, пара. 55.

¹⁷⁶ Case 29601/05; *Kilic v. Turkey*, пара. 30-31.

¹⁷⁷ Case 5492/72; *X. v. Austria*, пара. 17.

Поступање по пресуди један је од путева који доводе до унапређења система људских права у Европи, а самим тим и до унапређења и успостављања стандарда у области образовања¹⁷⁸ Обавеза извршења правноснажне пресуде Суда утврђена је чланом 46 Конвенције, који предвиђа да Високе стране уговорнице преузимају обавезу да се повинују правноснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке. Поред овако формулисане обавезе поштовања пресуде Европског суда за људска права, свакако да обавеза извршења произилази и из основне обавезе државе да гарантује сва права прокамована Конвенцијом на начин предвиђен Конвенцијом. Пресуда Суда којом је утврђена повреда права на образовање, није крај сама за себе, него обећање будућих промена, почетак процеса који би требало да омогући да се право на образовање потпуно и ефективно остварује.¹⁷⁹

Међутим, без обзира на обавезу прописану Конвенцијом, одлука Суда је декларативне природе, што даље значи да у њој Суд може да констатује повреду права на образовање гарантованог Конвенцијом, досуди правичну накнаду и одреди трошкове поступка, али не и да директно принуди државу да своје понашање усклади са донетом пресудом. Тако, не постоји могућност Суда да одлуку домаћег суда којом је повређено право на образовање укине или стави ван снаге домаћи закон који је у супротности са успостављеним стандардима у области образовања. Међутим, свакако да Суд у таквој ситуацији није везаних руку. Конвенција предвиђа обавезу држава чланица да под надзором Комитета министара Света Европе усвоје опште или индивидуалне мере у свом унутрашњем правном систему којима би се омогућило остваривање повређеног права на образовање. Опште мере се предузимају ради спречавања нових сличних кршења права на образовање у будућности и зависе од околности конкретног случаја. Уколико је пресудом констатована повреда права детета на образовање због недостатка у законском или другом подзаконском акту, општа мера би се односила на измене и допуне постојећих законских, односно подзаконских решења у овој области. Индивидуалне мере се углавном предузимају када правично задовољење одређено од стране Суда није довољно да би се штета због повреде права детета на образовање у потпуности отколонила. Једна од

¹⁷⁸ E. Lambert Abdelgawed, „*The execution of judgments of European Court of Human Rights*“, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2008.g, 5.).

¹⁷⁹ F. Tulkens, „*Execution and effects of judgments of European Court of Human rights: the role of the judiciary, Dialogue between judges*“, Strasbourg 2006.

ефикаснијих индивидуалних мера јесте поновно покретање поступка, у ком случају би се поновним отварањем судског поступка пред домаћим органима, штета проузрокована повредом права детета на образовање у потпуности уклонила или барем свела на минимум.

Како би Европски суд за људска права што ефикасније обезбедио извршење пресуде у којој је констатована повреда права на образовање неопходна је и помоћ других органа, пре свега Комитета министара Савета Европе и заступника пред Европским судом за људска права. Конвенцијом је прописано да Комитет Министара Савета Европе надгледа извршење пресуда Европског суда за људска права.¹⁸⁰ Овај орган Савета Европе чине министри иностраних послова држава чланица.¹⁸¹ Приликом вршења надзора, Комитет Министара има адекватну помоћ од стране Одељења за извршење пресуда Европског суда за људска права, који представља унутрашњу организациону јединицу Секретаријата Савета Европе. Комитет Министара, вршећи надзор, испитује да ли је новчани износ досуђен као правично задовољење исплаћен, да ли је држава преузела појединачне мере како би се утврђена повреда права на образовање санирала, односно да ли је држава усвојила опште мере којима би се спречиле сличне повреде овог права у будућности.¹⁸² Поступак надзора од стране Комитета Министара је стандардизован и подразумева да држава путем акционог плана и акционог извештаја, обавештава Комитет Министара о мерама које је предузела у области образовања ради имплементације пресуде у унутрашњи правни систем. Поводом тако поднетих извештаја Комитет министара може донети завршну резолуцију, којом констатује да је држава респондент преузела све мере у области образовања како би извршила пресуду и успоставила пресудом предвиђене стандарде у овој области. Такође, због изузетног друштвеног значаја, у случају повреде права на образовање гарантованог Конвенцијом, могуће је доносити одлуке чији је циљ да укажу на напредак у имплементацији пресуде у интерни правни систем. Поред тога, Комитет Министара може донети међу-резолуцију у ситуацији када приликом надзора оцени да држава одговорна за повреду права на образовање не извршава уредно пресуду.

¹⁸⁰ Члан 46, став 2 Европске Конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

¹⁸¹ Члан 14 Статута Савета Европе, „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“ 2/2003

¹⁸² Члан 6, став 2 Правила Комитета министара за надзор над извршењем пресуда и услова пријатељских поравнања од 10. маја 2006. године, доступно на: http://www.zastupnik.gov.rs/images/pravila_km_za_izvrshavanje.pdf, приступ сајту 15.05.2019.године.

Као још једна мере, додуше ексклузивног карактера, омогућено је покретање поступка против државе која упорно одбија да примени пресуду Суда.¹⁸³ Уколико пресуда није извршена, Комитет Министара увек може организовати састанке на високом нивоу, покренути дипломатске иницијативе и предузимати друге радње, а све у циљу утицања на државу чланицу која крши право на образовање гарантовано Конвенцијом.

5. Анализа пресуда Европског суда за људска права у којима је установљена повреда члана 2 Протокола 1 уз Европску конвенцију

5.1. Узорак, метод и циљеви истраживања

Постојање нормативних аката који уређују област образовања, представља један од показатеља степена остваривања права на образовање. Међутим, права слика добија се увидом у животне ситуације, фактичка дешавања у којима се појединци, који сматрају да су жртве кршења норми Конвенције које се односе на област образовања, обраћају Европском суду ради заштите Конвенцијом прокламованог права. Својим одлукама, Европски суд поставља стандарде у овој области који онда представљају обрасце које треба поштовати и следити. Из тог разлога, овај део рада односи се на праксу Европског суда, кроз коју се пре свега појединци, путем индивидуалних представки, обраћају поменутом Суду, а све у циљу заштите права на образовање. Истраживање које ће бити изложено у наставку рада, представља резултат детаљне анализе и опсежне претаге свих пресуда (*Judgments*) Европског суда за људска права, од којих су издвојене само оне у којима је уврђена повреда права детета на образовање гарантованог чланом 2 Протокола 1 уз Конвенцију. Утврђено је да постоји 64 случаја у којима се подносилац позивао на повреду права на образовање, било самостално, било у вези са неким другим правом гарантованим Конвенцијом, с тим да је у 14 случајева жртва повреде права на директан или индиректан начин дете.¹⁸⁴ Управо ће ти случајеви бити база на основу које ће бити изведени закључци.¹⁸⁵

1. Case 37222/04; *Altınay v. Turkey*
2. Case 51500/08; *Çam v. Turkey*
3. Case 7511/76, 7743/76; *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*

¹⁸³ Case 81553/12; *Mammadov v. Azerbaijan*.

¹⁸⁴ Дете у смислу члана 1 КПД.

¹⁸⁵ Подаци наведени према стању до 31. децембра 2018. године.

4. Case 43370/04, 8252/05, 18454/06; *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*
5. Case 25781/94; *Cyprus v. Turkey*
6. Case 57325/00; *D.H. and Others v. the Czech Republic*
7. Case 15472/02; *Folgerø and Others v. Norway*
8. Case 1448/04; *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*
9. Case 11146/11; *Horváth and Kiss v. Hungary*
10. Case 7973/10; *Lavida and Others v. Greece*
11. Case 37991/12; *Memlika v. Greece*
12. Case 15766/03; *Oršuš and Others v. Croatia*
13. Case 5335/05; *Ponomaryovi v. Bulgaria*
14. Case 32526/05; *Sampanis and Others v. Greece*

У истраживању је коришћен статистички метод у комбинацији са методом функционалне компарације, приликом чињеничног повезивања предметних случајева пред Европским судом за људска права, као и нормативни метод приликом анализе нормативних решења у области образовања на унутрашњем и међународном нивоу.

5.2. Полазне хипотезе и анализа добијених резултата

Хипотезе које ће представљати полазну основу су следеће:

1. Као подносиоци индивидуалних представки у случају повреде права детета на образовање најчешће се јављају деца;
2. Повреда права детета на образовање чешће се јавља у основном него у средњошколском образовању;
3. Повреда права детета на образовање чешће је уврђена као самостална повреда у односу на повреду овог права у вези са правом на недискриминацију;
4. Повреда права на образовање учесталија је у делу који се односи на ускраћивање права детета на образовање, у односу на део овог права који се

односи на право родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима;

5. Правична накнада на име претрпљене нематеријалне штете услед повреде права детета на образовање најчешће подразумева обештећење у одређеном новчаном износу.

Случајеви који представљају узорак предметног истраживања посматрани су са различитих аспеката, најпре у погледу процедуре која је претходила обраћању Суду, потом кроз чињенице на којима се случај заснива, а у односу на које су консултовани релевантни међународни извори права, али и извори права конкретне државе чланице. Одлуке Европског суда посматране су не само у светлу утврђивања повреде конкретног права, већ и са аспекта правичне накнаде о којој је у сваком појединачном случају Суд био овлашћен да одлучује. На основу свега наведеног, могу се извести одређени закључци у односу на напред постављене хипотезе.

Као подносиоци индивидуалних представки јављају се различити субјекти. У само три случаја деца су се јавила као самостални подносиоци индивидуалних представки (*Altınay v. Turkey*, *Çam v. Turkey*, *Sampanis and Others v. Greece*, *Ponomaryovi v. Bulgaria*), док су чешћи случајеви у којима су се као подносиоци јављали родитељи са својом децом (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*, *Folgerø and Others v. Norway*, *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, *Memlika v. Greece*), а најзастуљенији, укупно пет, они у којима се као заступници детета/деце јављају организације за заштиту људских права: Европски центар за права Рома у Будимпешти (*D.H. and Others v. the Czech Republic*, *Horváth and Kiss v. Hungary*, *Oršuš and Others v. Croatia*) и Хелсиншка федерација за људска права, Мониторинг у Грчкој (*Lavida and Others v. Greece*, *Sampanis and Others v. Greece*). Најмањи број, по један случај, представљају они у којима су родитељи подносиоци индивидуалне представке (*Campbell and Cosans v. the United Kingdom*), односно у којима је држава чланица поднела међудржавну представку против друге државе чланице, а у име све деце на њеној територији (*Cyprus v. Turkey*). На овај начин,

полазна хипотеза која је постављена, а која је имала утемељење у члану 34 Европске конвенције, поставила се као нетачном.¹⁸⁶

Сматрам да један од разлога за овакво стање ствари јесте посебна правна природа члана 2 Протокола 1 уз Конвенцију. Како је то већ раније објашњено, у другој реченици конкретног члана налази се један од три елемента права на образовање: право родитеља да обезбеди образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима, те се у том случају као подносиоци поред детета јављају и њихови родитељи. Оно што свакако храбри, на основу приказаних резултата, јесте чињеница да се у ситуацији када су апликанти особе ромског порекла јављају организације за заштиту права Рома, те је тиме, у одређеној мери, омогућено да и ова друштвено маргинализована категорија остварује професионалну и квалитетну заштиту пред Европским судом.

Као тачна утврђена је друга хипотеза да је повреда права детета на образовање чешћа на основном, него на средњошколском нивоу образовања. Наиме, у свега четири случаја (*Altınay v. Turkey*, *Çam v. Turkey*, *Cyprus v. Turkey*, *Ponomaryovi v. Bulgaria*) је утврђена повреда права детета на средњошколско образовање, док су у преосталих десет случајева, директне или индиректне жртве повреде била деца узраста примереног основном образовању. Основно образовање представља први прави корак уласка у друштвену заједницу, те има за циљ да обезбеди пун и усклађен интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета и ученика, као и стицање квалитетних знања и вештина неопходних за даље школовање, али и за решавање свакодневних проблема. Основно образовање је обавезно.¹⁸⁷ Са друге стране, средњошколско образовање игра већу улогу у успешном личном развоју и друштвеној и професионалној интеграцији појединца. Ограничавање појединца на основни ниво образовања означава сужене могућности на пољу друштеног и економског бољитка. У погледу повреде права детета на образовање на средњошколском нивоу, проблем је углавном везан за правила одређена за упис у одређену школу. Тако у случају *Çam v.*

¹⁸⁶ Члан 34 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода прописује да Суд може да прима представке од сваког лица, невладине организације или групе лице који тврде да су жртве повреде права установљених Конвенцијом или протоколима уз њу, учињене од стране неке Високе стране уговорнице. Дакле, апликант мора имати статус жртве, односно подносилац представке мора доказати да је лично или директно погођен наводним кршењем Конвенције.

¹⁸⁷ Члан 26 Универзалне декларације о људским правима.

Turkey, подносиоцима је ускраћено право на образовање тиме што јој није дозвољено да упише средњу музичку школу, јер је због свог инвалидитета, који се односи на чуло вида, медицинска комисија у свом извештају, који је неопходан за упис, одлучила да подносиоцима може присуствовати само предавањима на којима није неопходно чуло вида. Како је средња музичка школа одбила упис, јер таквих предавања нема, Суд је заузео став да је инвалидитет подносиоцима био једини разлог ускраћивања права на образовање. Случај *Altınay v. Turkey* такође потврђује да је држава одређивањем дискриминаторних правила уписа, подносиоцима ускратила право на образовање. Увођењем система пондерисања постигнутих резултата, где за кандидате из редовних средњих школа важи проценат 0,5, а за оне са струковних (међу којима је и подносиоцима) 0,2, држава је извршила дискриминацију према подносиоцима на основу члана 14 Конвенције у вези са чланом 2 Протокола 1 уз Конвенцију, на начин што је правилима уписа учинила услове уписа непредививим и што није предузела неке од корективних мера како такво стање кориговала. На нивоу основног образовања, повреда права на образовање углавном подразумева повреду права родитеља да држава поштује њихово право да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима (*Campbell and Cosans v. the United Kingdom, Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia, Folgerø and Others v. Norway, Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*), али и самосталне повреде члана 2 Протокола 1 уз Конвенцију у делу који се односи на ускраћивање права на образовање (*Memlika v. Greece, Sampanis and Others v. Greece*).

У погледу треће хипотезе најпре треба нагласити да права прокламована Европском конвенцијом не представљају изоловане категорије, већ су она међусобно повезана, и једино уз њихово заједничко поштовање могуће је остваривање сваког од њих појединачно. Из тог разлога, полазна основа била је паралела и веза између права на образовање и забране дискриминације. Хипотеза се испоставила као тачна јер је у шест случајева утврђена повреда повреда права гарантованог чланом 14 Конвенције (забрана дискриминације), а у вези са правом на образовање (*Altınay v. Turkey, Çam v. Turkey, D.H. and Others v. the Czech Republic, Lavida and Others v. Greece, Oršuš and Others v. Croatia, Ponomaryovi v. Bulgaria*), док је у преосталим случајевима утврђена самостална повреда члана 2 Протокола 1 уз Европску конвенцију, изузев случаја *Horváth and Kiss v. Hungary* у коме је Суд утврдио повреду члана 2 Протокола 1 уз Конвенцију (право на образовање), а

у вези са чланом 14 Конвенције (забрана дискриминације), где је посредном дискриминацијом, применом културолошки обојених тестова двојици Рома ускраћено право на образовање јер су као друштвено угрожена категорија имали исти третман као и остали (једнако поступање према неједнакима). У погледу учесталије самосталне повреда права на образовање, највеће заслуге иду трећем елементу овог права, који се односи на право родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима, јер је у већини случајева утврђена његова повреда, те даље самостално одлучивање о дискриминацији по основу члана 14 Европске конвенције, по оцени суда, није неопходно.

Испоставила се као тачна и четврта хипотеза да су чешће утврђене повреде права детета на образовање у првом елементу који се односи на обавезу државе да никог не лиши права на образовање, у односу на трећи елемент који се тиче права родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу са њиховом верским и филозофским уверењима. У свега три случаја утврђена је повреда члана 2 Протокола бр. 1 уз Европску конвенцију у делу који се односи на право родитеља (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia, Folgerø and Others v. Norway, Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*), док је случај *Campbell and Cosans v. the United Kingdom* особен јер су у њему, у односу на другу подносиоца, утврђене повреде овог права у оба дела. Наиме, у овом случају су се две мајке жалиле на примену телесних казни као дисциплинских мера у школама у Шкотској које су похађала њихова деца. Ове две представке почивале су на чињеници да телесно кажњавање у школама вређа право родитеља да образовање њихове деце буде у складу са њиховим филозофским уверењима. Друга подносиоца је још сматрала да је тиме што је њено дете искључено из школе повређено његово право на образовање из прве реченице члана 2 Протокола бр. 1 уз Европску конвенцију. Суд је закључио да је у оба случаја дошло до повреде Конвенције. У погледу природе филозофских уверења на које се подносиоца позивају, Суд сматра да се њихова уверења односе на интегритет личности, односно на битан вид људских живота и понашања. То су погледи који у сагласности са принципима демократског друштва и нису у супротности са људским достојанством. Утврдивши да је повређена одредба у другој реченици, Суд се упустио у расправљање да ли је држава повредила право на образовање детета искљученог из школе, зајемчено у првој реченици члана. Том приликом Суд је утврдио повреду и права гарантованог у

другој реченици, али и објаснио однос поменути два елемента права на образовање. Суд је става да постоји суштинска разлика у чињеничном стању које се примењује у односу на прву, односно другу реченицу члана. Поводом прве, реч је о забрани похађања школе, док се у другој чињенични основ односи на одређену праксу која постоји у школи – телесно кажњавање деце. Последице прве ситуације су веће. Међутим, Суд је става да члан 2 Протокола бр. 1 уз Конвенцију треба целовито тумачити, с тим што право из прве реченице има доминантну улогу, док право описано у другој реченици јесте допуна основном праву на образовање.¹⁸⁸ Такође, Суд закључује да је правни основ ова два права различит, јер се прво тиче директно права детета на образовање, док други представља право родитеља, које пак индиректно, утиче и на право детета. У преосталих десет случајева Суд је углавном утврђивао повреду права детета на образовање у делу који се односи на ускраћивање права на образовање, без даљег разматрања. Том приликом углавном је ускраћивање права на образовање повезано са забраном дискриминације (члан 14 Европске конвенције) и то најчешће дискриминације по онову националног порекла (нпр *D.H. and Others v. the Czech Republic*, *Lavida and Others v. Greece*, *Oršuš and Others v. Croatia*, *Sampanis and Others v. Greece*) или инвалидитета (*Çam v. Turkey*), односно погрешно дијагностификоване болести лепре (*Memlika v. Greece*).

Последња хипотеза односила се на једно специфично право подносиоца представке – право на правично задовољење. Правично задовољење у суштини представља правичну накнаду коју може тражити сваки подносилац представке у писаној напомени о суштини ствари или, ако такве напомене нису поднете, у посебном писмену које се доставља најкасније после доношења одлуке о прихватљивости. Циљ правичне накнаде је да подносиоца представке стави у положај у којем би био да се кршење права гарантованог Конвенцијом није десило. Како је то најчешће немогуће остварити, углавном се одређује одређена новчана накнада која ипак представља одређени вид репарације за жртву. Постављена хипотеза се испоставила тачном, јер је Суд у већини случајева (10 случајева из узорка) досудио одређени новчани износ како би оштећени прибавио себи неко морално или материјално задовољство, које му на најбољи начин омогућава да успостави психичку равнотежу нарушену повредом права. Могуће је да сами подносиоци не захтевају

¹⁸⁸ Case 7511/76, 7743/76; *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, пара. 40.

правично задовољење (*Horváth and Kiss v. Hungary*), али је исто тако могуће да и Суд, на основу чињеничног стања, степена претрпљене штете, али и понашања тужене државе установи да је доношење одлуке којом је утврђена повреда права довољна компензација за оштећене (*Folgerø and Others v. Norway*, *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*). Тако је у случају *Folgerø and Others v. Norway*, Суд посебно имао у виду и уважио, (иако је установио повреду права детета на образовање), да је држава Норвешка учинила велике напоре да омогући ученицима основних школа да стеку знање о различитим верским заједницама. Међутим, Суд је закључио да то није било довољно, јер у неким случајевима држава мора одобрити потпуно ослобађање од одређених часова, како не би постојала повреда права на образовање.

IV ЗАШТИТА ПРАВА НА ОБРАЗОВАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Поред нормативног приказа права детета на образовање у Републици Србији, неопходно је извршити увид у поједине извештаје и закључке релевантних међународних и невладиних организација. Такође, потребно је упознати се и са радом Повереника за заштиту равноправности и Заштитника грађана, као државних органа који се старају о заштити и унапређењу права грађана, укључујући и право детета на образовање. На овај начин, стиче се целокупна слика о стању и обиму остваривања права на образовање у нашој земљи.

1. Стање у области образовања у Републици Србији

Примена постојећих нормативних решења у области образовања налази се под сталним надзором од стране релевантних међународних и невладиних организација. Овакав вид контроле представља императив сваког демократског поретка и омогућава да државни органи, стручна јавност, али и сви грађани буду упознати са постојећим проблемима у овој области, као и механизмима за њихово превазилажење.

Комитету за права детета, као независном надзорном телу установљеном Конвенцијом о правима детета, стране уговорнице подносе иницијалне и периодичне извештаје о мерама које су усвојиле за остваривање права предвиђених Конвенцијом.¹⁸⁹ Влада Републике Србије је у складу са обавезама преузетим ратификацијом Конвенције о правима детета, марта 2007. године поднела Комитету за права детета, Иницијални извештај о примени Конвенције о правима детета за период од 1992-2005. године. Комитет за права детета је 6. јуна 2008. године усвојио Закључна запажања у вези са Иницијалним извештајем Републике Србије. У њему је истакнуто да се деца која су припадници најугроженијих категорија становништа, као што су деца припадници националних мањина и деца са инвалидитетом суочавају са дискриминацијом у погледу приступа образовном процесу. Једна од препорука односила се на доношење посебног закона у овој области којим би се овим лицима пружила адекватнија заштита. Република Србија, већ наредне 2009. године, усваја Закон о забрани дискриминације, којим се установљава и рад Повереник за заштиту равноправности, као самосталног, независног, државног органа. У Закључку Комитета за права детета се даље предлаже организовање

¹⁸⁹ Видети део: Универзални документи права детета на образовање, стр. 21

кампања, укључујући и медијске кампање, које ће имати за циљ да уклоне негативне ставове јавности према Ромима, као и увођење лекција о историји и култури Рома у наставне програме, како би се поспешило разумевање и толеранција према Ромима.¹⁹⁰ Главни проблем образовног процеса у Републици Србији односе се на ниска буџетска средства која држава издваја за образовање, наставно особље коме је неопходна боља квалификација, бесплатно школовање које заправо обилује скривеним трошковима, као и недовољно развијена инфраструктура.¹⁹¹

Закључна запажања о комбинованом другом и трећем периодичном извештају Републике Србије донета су од стране Комитета за права детета 27. јануара 2017. године и представљају својеврсни пресек стања у области права детета гарантованих Конвенцијом у Републици Србији. У односу на област образовања, закључак је Комитета да се образовни систем у Републици Србији одликује високом стопом непохађања и напуштања школе, да препреку инклузивном образовању представљају регионалне разлике у средствима и ресурсима за школе, да је упис деце са сметњама у развоју низак на свим нивоима образовања, да је учествовање у предшколском, основном и средњем образовању ромске деце на ниском новоу и да се велики ове деце суочава са сегрегацијом у школском систему.¹⁹² У односу на предшколске установе, закључак је да су неадекватне, јер су у урбаним срединама пренатрпане, док се у руралним се налазе у склопу неадекватних објеката.¹⁹³ Предлози за побољшање стања своде се на доношење законских одредби којима би се пружила додатна подршка ученицима у образовном процесу, као и обезбедио довољан број стручњака за решавање индивидуалних потреба детета, односно развило инклузивног образовање и омогућило учешће деци са сметњама у развоју у редовне школе.

Коалиција за мониторинг права детета у Републици Србији основана је 2007. године на иницијативну Центра за права детета, који координира њеним активностима. Прилог Коалиције организација цивилног друштва за мониторинг права детета у Србији

¹⁹⁰ Комитет за права детета (2008), *op.cit.*, пара. 75(б).

¹⁹¹ *Ibid.*, пара. 60.

¹⁹² *Ibid.* пара. 54.

¹⁹³ *Ibid.*

према Универзалном периодичном прегледу (у даљем тексту: Прилог Коалиције)¹⁹⁴ представља значајан документ ове организације у коме су посебно идентификоване и анализирани поједине области у оквиру права детета, укључујући и област образовања. Основне критике упућене постојећем образовном процесу тичу се застареле методологије и коришћења неадекватних и недовољних средстава и уџбеника у настави, као и лошој опремљености школа, одсуству инреактивности ученика на часовима, одвојености теориског и практичног знања, односно неприлагођености наставних програма индивидуалним потребама и интересовањима ученика. На посебне проблеме у имплементацији законских решења налазе интерресорне комисије. Поред тога што нису основане у свим градовима, односно општинама, нарочит проблем представља чињеница да и када су основане, многе не раде, а оне које раде немају стандардизоване инструменте на основу којих доносе одлуке.¹⁹⁵

2. Институционална заштита права детета на образовање

Модеран концепт права детета базиран је на идеји да је дете индивидуалан титулар права и слобода које остварује у складу са својом зрелошћу и развојним способностима и да је за статус детета у друшву врло важно право на самоопредељење.¹⁹⁶ Дете је стављено у центар односа којих га се тичу, и у том смислу признат му је статус субјекта, овлашћеног да се стара о заштити својих права. Међутим, национални прописи, укључујући наш Породични закон, полазе од специфичног положаја детета у поступцима пред државним органима, па сходно томе предвиђају да се у улози заступника детета у грађанском судском поступку може јавити родитељ или старатељ, односно колизијски старатељ, ког поставља орган старатељства или привремени заступник ког поставља суд.

2.1. Повереник за заштиту равноправности

2.1.1. Улога и значај Повереника за заштиту равноправности

Институција Повереника за заштиту равноправности уведена је у правни систем Републике Србије Законом о забрани дискриминације из 2009. године. Повереник је установљен као самосталан, инокосан, државни орган, независан у обављању послова

¹⁹⁴http://cpd.org.rs/wpcontent/uploads/2017/10/Prilog_koalicije_organizacija_civilnog_drustva_za_monitoring_prava_deteta_u_Srbiji_sr-latin.pdf, приступ сајту 06.10.2019. године.

¹⁹⁵ *Ibid.*, пара. 39.

¹⁹⁶ Петрушић, Н., *Заступање детета у парници*, У: Правни живот бр. 10 (2016), стр. 169.

утврђених законом.¹⁹⁷ Примарна надлежност Повереника односи се на његово овлашћење да поступа по притужбама, поводом којих доноси мишљења да ли је дошло до повреда права, односно препоруке о начину отклањања утврђене повреде права, као и да изриче мере утврђене законом, за случај да дискриминатор не поступи по препоруци.¹⁹⁸ У круг надлежности Повереника спада и овлашћење на подношење тужбе, због повреде права гарантованог Законом о забрани дискриминације, у своје име, а уз сагласност и за рачун дискриминисаног лица, као и могућност подношења прекршајне пријаве због повреде овог закона.¹⁹⁹ У свом деловању Повереник је дужан да успоставља и одржава сарадњу са органима надлежним за остваривање равноправности и заштиту људских права на територији аутономне покрајине и локалне самоуправе.²⁰⁰ У оквиру мера надзора над спровођењем Закона о забрани дискриминације, Повереник подноси Народној скупштини годишњи извештај о стању у области заштите равноправности,²⁰¹ односно ако постоје нарочито важни разлози, Повереник може, по сопственој иницијативи или на захтев Народне скупштине, поднети посебан извештај Народној скупштини.²⁰² Последњи редовни годишњи извештај Повереника односи се на 2018. годину,²⁰³ док у погледу посебних извештаја издавајају се они извештаји који се односе на категорије становништва којима је неопходна додатна заштита, као што су Посебан извештај о дискриминацији деце из 2013. године,²⁰⁴ Посебан извештај о дискриминацији особа са инвалидитетом из 2013. године,²⁰⁵ Посебан извештај о дискриминацији жена из 2015. године.²⁰⁶

Овако конституисана институција Повереника, омогућава потпунију заштиту људских права, укључујући и право детета на образовање. Поступци пред овим органом су бесплатни, лишени строгих формалних захтева, што омогућава заштиту права бројним грађанима, који би судским путем, далеко сложенијим, скупљим и формалнијим, могли да траже заштиту својих права. Контрола органа јавне власти коју врши Повереник, а која је

¹⁹⁷ Члан 1 ЗЗД.

¹⁹⁸ Члан 33 ЗЗД.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ *Ibid.*

²⁰¹ Члан 48, ст. 1 Закона о забрани дискриминације.

²⁰² Члан 49 Закона о забрани дискриминације.

²⁰³ Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2018. годину, Београд, 2019.

²⁰⁴ Посебан извештај о дискриминацији деце, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2013.

²⁰⁵ Посебан извештај о дискриминацији особа са инвалидитеом, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2013.

²⁰⁶ Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији жена, Београд, 2015.

у конкретном случају испољена у виду контроле над применом одредаба Закона о забрани дискриминације, промовише и унапређује заштиту људских права у целокупном друштву.

2.1.2. Дискриминација деце у сфери образовања кроз призму одлука Повереника за заштиту равноправности

Предмет анализе чине правни закључци у поступцима пред Повереником у области образовања детета иницирани од стране грађана, групе грађана, односно организација за заштиту људских права у 2018. години, који се односе на област образовања детета, а поводом којих је Повереник одлучивао.

У поступку *Р.Л и М.И. против ПУ*,²⁰⁷ Повереник закључује да постоји посредна дискриминација према сину подносилаца притужбе у случају када се доношење хране у предшколску установу поводом рођендана детета ограничава на специфичне намернице попут сока и плазма кекса. Правилно Повереник анализу предметног понашања предшколске установе посматра кроз призму начела сразмере, стављањем у однос одређење мере и циља који се том мером жели постићи. У том односу циљ мора бити легитиман. У конкретном случају, здравствено стање деце, које у великој мери зависи од намирница које уносе, представља оправдан и легитиман циљ заштите. Међутим, мере за остваривање тог циља морају бити неопходне и нужне. У конкретном случају, ограничавање на сок и плазма кекс, не представља нужну и неопходну меру, јер се исти ефекат, заштита здравља деце, могао постићи и одређивањем неке друге хране са јеловника предшколске установе. Повереник оправдано закључује да су на овај начин деца са специфичним потребама у исхрани стављена у неповољнији положај у односу на другу децу. Посебно питање које можемо поставити у оквиру овог поступка, а које Повереник није посебно анализирао јер није ни представљало предмет притужбе, односило би се на чињеницу да се оваким поступањем предшколске установе врши дискриминација и према деци чији су родитељи слабијег имовног стања. Применом исте методологије, сматрам да и ова категорија деце трпи дискриминацију, јер одређивање и ограничавање исхране на два специфична производа, поред тога што не одговара свој деци у исхрани, ни не представљају нешто што је једнако доступно свима. Ограничавањем на производе реномираног произвођача, онемогућено је деци чији су родитељи слабијег имовног стања

²⁰⁷ Притужба Р.Л. и М. И. против ПУ, бр. 07-00-501/2018-02, 22.10.2018. године.

да се прилагоде правилу предшколске установе, чиме постају таргетирани од стране остале деце у оквиру групе, што може довести до њихове социјалне искључености и изолације.

У поступку који се односио на *дискриминаторни садржај у уџбеницима*²⁰⁸ Повереник најпре, сасвим оправдано, поставља питање одговорности за постојање оваквог садржаја у литератури намењеној редовном школовању деце. Будући да је Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања доставио извештај о дискриминаторном садржају предметних уџбеника, а да надлежно министарство није поступило по њему и донело решење о повлачењу уџбеника, правилно је утврђена искључива одговорност Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Предметни уџбеници у својим појединим деловима обилују садржином којом се шире предрасуде и стереотипи о ЛГБТ особама што може имати за последицу да ученици развију негативни став према припадницима ове популације. Стереотипи и предрасуде према припадницима хомосексуалне заједнице представљају појаву дубоко укоренеу у наше патријархално и традиционално друштво, те је неопходна интензивна борба на свим нивоима. И управо из разлога нарочите угрожености припадника ове групе сматрам да су у овом поступку постојали елементи за подизање тужбе од стране Повереника у складу са чланом 46 Закона о забрани дискриминације. Оваква могућност пружа се Поверенику у ситуацији када је неопходно скренути пажњу јавности и указати на неке од највећих проблема у друштву. Притом, ако узмемо у обзир да се ради о уџбеницима који се примењују у редовном школовању и да као такви представљају упутство за друштвено прихватљиво и пожељно понашање, подношење тужбе суду делује као адекватна и оправдана мера.

У поступку по притужби *Г.Н. из П. против школе М. из П.*,²⁰⁹ Повереник утврђује постојање понижавајућег поступања и дискриминаторног понашања учитељице према малолетној ученици на основу њене ромске националне припадности. Повереник закључује да кажњавање ученице због препирке са другарицом, на начин да не сме да проведе одмор са другом децом, шаље поруку етикетирања и стигматизације овог детета, чиме се стварају услови за њено социјално одбацивање и искључивање од стране друге

²⁰⁸ Притужба због дискриминаторног садржаја у уџбеницима на основу сексуалне оријентације, бр. 07-00-564/2017-02, 05.04.2018.године.

²⁰⁹ Притужба Г.Н. из П. против Школе М. из П, бр. 07-00-00028/2018-02, 25.05.2018. године.

деце. Како насиље не мора нужно да обухвата само физичко деловање, са пуним правом, Повереник ограничавање кретања, вређање и застрашивање од стране наставнице квалификује као емоционално насиље према ученици ромске националне припадности. У односу на наводе да код наставнице није постојала намера да ученицу увреди и дискриминише, основано се указује да намера није релевантна за утврђивање постојања дискриминације. Овај поступак не представља изолован случај, већ реалан проблем са којим се наше друштво суочава. Поред преовлађујућег негативног става шире јавности према припадницима ромске националности, додатно забрињава чињеница да наставно особље, чија је основна улога да најмлађе учи правим друштвеним вредностима, представља категорију која није довољно освешћена о осетљивом друштвеном положају Рома. Зато сматрам да додатна едукација свих запослених у образовно-васпитним установама, у смеру поштовања људских права и развијања осећаја толеранције, представља циљ коме треба тежити. Нарочито забрињава чињеница да у конкретном случају изостаје реакција школе, што додатно ојачава тезу да школе често не узимају у обзир чињеницу да када се ради о деци ромске националности постоји обавеза за улагањем додатних напора и предузимањем додатних мера у циљу заштите права припадника ове групе деце.

Повереник за заштиту равноправности је у поступку по притужби *М.С. против ОШ*.²¹⁰ утврдио да не постоји дискриминација ученика основне школе на основу ромске националне припадности. На овом месту, важно је напоменути да Повереник као строжер права гарантованих Законом о забрани дискриминације своја овлашћења везује за повреде права прописаних овим законом и да свако друго поступање које се не може подвести под дискриминаторно излази из оквира његове надлежности. У том смислу је и у конкретном случају, након што је испитао чињенице које су се односиле на постојање вршњачког насиља, настојао да утврди узрочно-последичну везу између проузоркованог насиља и ромске националне припадности, као личног својства злостављаног ученика. Како је у поступку утврђено да је школа предузела низ мера у циљу спречавања вршњачког насиља и подизања свести о мирном решавању конфликта, Повереник је утврдио да не постоји узрочно-последична веза између вршњачког насиља и ромске националне припадности

²¹⁰ Притужба М.С. против ОШ, бр. 07-00-564/2017-02, 05.04.2018. године.

ученика. Сматрам да је у конкретном случају Повереник исправно поступио када је приликом одлучивања утврђивао и посматрао чињенице које су релевантне за позицију ученика који наводно трпи вршњачко насиље због ромске националне припадности. На тај начин, утврђено је да се ради о лицу које има проблема са адаптацијом на нову социјалну средину, услед чега изостаје са наставе и често улази у сукобе са другом децом које сам иницира. Дакле, за доношење правилне одлуке неопходно је сагледати целокупну ситуацију и узети у обзир чињенице које се тичу не само потенцијалног дискриминатора, већ и лица које трпи дискриминацију.

У поступку који је спроведен по притужби *А. М. из Б. против ПУ Р.*²¹¹ утврђено је да неуписивањем сина подносиољке притужбе у јаслену групу вртића нису прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације. Повереник је приликом доношења ове одлуке настојао да утврди да ли здравствено стање сина подносиољке притужбе представљало основни разлог за одбијање уписа у јаслену групу вртића. Како у конкретном случају, приликом подношења пријаве за упис у предшколску установу, мајка детета није навела да дете има неке здравствене сметње, капацитети у предшколској установи су остали попуњени, а син подносиољке одбијен за упис. На тај начин није било елемената да се приликом уписа сврста у прву категорију деце из друштвено осетљивих група. Међутим, и поред овог формалног недостатка, није отклоњена сва сумња да предшколска установа приликом уписивања деце не поступа дискриминаторно. Зато Повереник иде корак даље и посматра праксу предшколске установе у односу на децу са сметњама у развоју и закључује да ову установу уписују деца са различитим здравственим сметњама и да не постоје елементи дискриминаторног понашања. Како би се елиминисале овакве и сличне ситуације, у којима се због недовољне информисаности и упућености у начин рада установа у образовно-васпитном процесу јављају различити проблеми, сматрам да је неопходно додатно упознати и информисати родитеље о њиховим правима, нарочито о афирмативним мерама предвиђеним у корист деце из приоритетних друштвених група.

²¹¹ Притужба А.М. против ПУ Р., бр. 07-00-558/2017-02, 16.03.2018. године.

2.2. Заштитник грађана

2.2.1. Улога и значај Заштитника грађана

Заштитник грађана установљен је Законом о заштитнику грађана из 2005. године,²¹² као независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења.²¹³ Његова је улога да се стара о заштити и унапређењу људских и мањинских слобода и права.²¹⁴

Закон о Заштитнику грађана предвиђа да Заштитник грађана има четири заменика који му помажу у обављању послова утврђених овим законом, а у оквиру овлашћења која им он пренесе.²¹⁵ Тренуто постоје Заменик заштитника грађана за права детета и родну равноправност, Заменик заштитника грађана за права особа са инвалидитетом, Заменик заштитника грађана за права националних мањина, Заменик заштитника грађана за заштиту права лица лишених слободe и руководицац Националног механизма за превенцију тортуре у Републици Србији.²¹⁶

Заштитник грађана представља једну од основних институција за заштиту људских права. Иако препоруке, ставови и мишљења које Заштитник грађана доноси нису правнообавезујући, то не значи да оне немају никакво дејство. Напротив, снагом институције коју представља он утиче на кршиоце права да отклоне своје пропусте чиме значајно доприноси остваривању људских права.

У првом реду, надлежност Заштитника грађана испољава се у контроли над поштовањем права грађана, а на основу поступака по притужбама грађана или на сопствену иницијативу.²¹⁷ Поред тога, овлашћен је на подношење Народној скупштини редовног годишњег извештаја у коме се наводе подаци о активностима у претходној години, подаци о уоченим недостацима у раду органа управе, као и предлози за

²¹² Закон о заштитнику грађана ("Сл.гласник РС", бр. 79/2005 и 54/2007) .

²¹³ Члан 1, ст. 1 Закона о заштитнику грађана.

²¹⁴ Члан 1, ст. 2 Закона о заштитнику грађана.

²¹⁵ Члан 6, ст. 1 Закона о заштитнику грађана.

²¹⁶ <https://www.ombudsman.rs/index.php/o-nama/zamenici-zastitnika-gradjana>, приступ сајту 24.09.2019.године

²¹⁷ За више детаља и поступку по притужбама видети чл. 24-32 Закона о Заштитнику грађана.

побољшање положаја грађана у односу на органе управе.²¹⁸ На овај начин, врши се још један вид заштите права свих грађана и грађанки у Републици Србији од стране овог независног органа, јер кроз овакве извештаје јавност се нашироко упознаје са стањем у земљи. Послењи годишњи извештај донет је 15. марта 2019. године и односи се на пресек стања у 2018. години.²¹⁹ Поред редовних извештаја, Закон о Заштитнику грађана предвиђа могућност подношења посебних извештаја, уколико за тиме постоји потреба.²²⁰ Заштитник је до сада користио ово своје овлашћење у односу на образовање деце којој је потребна додатна подршка - Посебан извештај „Инклузивно образовање – Услуге додатне подршке деци и ученицима у образовању“,²²¹ као и приликом доношења Посебног извештаја о стању права детета у Републици Србији из 2018. године²²²

2.2.2. Анализа одабраних одлука поводом повреде права на образовање пред Заштитником грађана

Како је то раније већ наглашено, примарна надлежност Заштитника грађана односи се на поступање по притужбама грађана. Међутим, поред права на покретање и вођење поступка, Заштитник грађана има право да пружањем добрих услуга, посредовањем и давањем савета и мишљења о питањима из своје надлежности делује превентивно, у циљу унапређења рада органа управе и унапређења заштите људских слобода и права.²²³ Предмет појединачне анализе у овом делу чине мишљења, ставови и препоруке донете по иницијативи грађана, односно Заштитника грађана, а који се непосредно или пак посредно односе на право детета на образовање.²²⁴

У поступку по притужби *А.А. против Основне Школе „Ђорђе Крстић“ из Београда*²²⁵ Заштитник грађана је утврдио да не постоји повреда права подносиоца притужбе. Из разлога правне сигурности, утврдио је да је неопходно да ова установа у оквиру својих интерних прописа јасно прецизира врсте такмичења са којих се за оставрен

²¹⁸ Члан 33, ст. 1 Закона о Заштитнику грађана

²¹⁹ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2018. годину, бр.3411-69/19, Београд, 2019.

²²⁰ Члан 33 ст. 3 Закона о Заштитнику грађана

²²¹ Посебан извештај Заштитника грађана, Инклузивно образовање – Услуге додатне подршке деци и ученицима у образовању, Београд, 2018.

²²² Посебан извештај заштитника грађана, Стање права детета у Републици Србији, Београд, 2018.

²²³ Члан 24, ст. 2 Закона о Заштитнику грађана.

²²⁴ Одлуке Заштитника грађана досупне према стању на званичној интернет адреси овог органа од 06.10.2019. године. <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45?start=0>, приступ сајту 06.10.2019. године.

²²⁵ Мишљење Заштитника грађана бр. 13-5-986/18 од 30.11.2018. године, Београд, 2018.

успех додељују бодови ученицима у поступку избора ученика генерације. Заштитник грађана полази од чињенице да образовна установа као доносилац правног акта који у себи садржи непрецизну одредбу има право на аутентично и циљно тумачење спорне правне норме. На тај начин прилагођава одређену правну норму конкретној животној ситуацији. У свом тумачењу установа прецизира да се додатни бодови додељују само у односу на она такмичења у којима је представљена школа која их и додељује, јер је у том односу исказана најтешња веза са наградом ученика генерација конкретне школе. Међутим, сматрам да овде треба бити нарочито опрезан, јер аутентично тумачење лако може одвести у арбитрерно и самоволно примењивање прописа, те је неопходно посматрати га, пре свега, у односу на циљ који правна норма треба да оствари.

У поступку по притужби *Д.В. против Минисартсва просвете, науке и технолошког развоја*²²⁶ Заштитник грађа закључује да, како би се унапредио положај и степен остваривања права ученика приликом полагања пријемног испита за надарене ученике, надлежно министарство треба да предузме низ законодавних и других активности у циљу осигуравања квалитетног и регуларног спровођења пријемног испита. Овакав закучак донет је на основу утврђене правне празнине у домаћој нормативи у погледу правила која се тичу процедуре полагања пријемног испита у средњој школи. На овом месту треба направити разлику између завршног испита који је регулисан Законом о основном образовању и васпитању и организује се по завршетку програма основног образовања и пријемног испита за упис у средње школе за надарене ученике. Како у конкретном случају не постоји акт који регулише пријемни испит у средњој школи, сматрам да би аналогно требало применити правила о броју дежурних наставника и осталих појединости око регуларности процедуре полагања према начину предвиђеном за полагање завршног испита у Закону о основном образовању. У конкретном случају, Заштитник грађана је закључио да присуство једног дежурног наставника у учионици и ходнику јесте довољно за обезбеђивање оптималних услова за регуларност испита. Међутим, мишљења сам да, по угледу на законодавно решење у односу на завршни испит у основном образовању, довољан број дежурних наставника треба да зависи од броја ученика који полажу пријемни испит у средњој школи.

²²⁶ Мишљење Заштитника грађана бр. 13-05-3108/16 од 08.05.2017. године, Београд, 2017.

У поступку по притужби *Н.Ш. против Министарства здравља и Републичког фонда за здравствено осигурање*²²⁷ Заштитник грађана предвиђа да је неопходно изменити норме које регулишу област здравственог осигурања. Потребно је омогућити ученицима који дуже време бораве у иностранству, а имају здравствене сметње и представљају хроничне болеснике да користе услуге здравствене заштите на терет средстава обавезног здравственог осигурања. Постојеће законске одредбе искључују могућност да деца која захтевају сталну терапију користе различите облике образовања која наша земља организује у иностранству. Ово из разлога јер обавезно здравствено осигурање покрива здравствене трошкове само на период не дужи од 60 дана. Сматрам да овако установљена правила представљају дискриминацију према деци са здравственим сметњама и проблемима, јер због свог здравственог стања које захтева сталну терапију у дужем временском периоду, њихове могућности за одлазак у иностранство ради школовања у значајно сужене. На тај начин она су стављена у неједнак положај у односу на другу децу. У том смислу, сматрам да је неопходно омогућити и овој категорији деце, док се налазе на редовном школовању у иностранству у оквиру пројеката које организује Република Србија, сношење трошкова здравственог осигурања кроз систем обавезног здравственог осигурања.

У поступку против *Градске управе града Шапца*²²⁸ Заштитник грађана доноси мишљење којим предвиђа да понављање разреда не може бити разлог да се ученику ускрати право на накнаду трошкова превоза од места становања до најближе школе. У овом поступку, треба имати у виду природу права на накнаду трошкова превоза. Оно представља право гарантовано у оквиру социјалне заштите угрожених група деце и као такво првенствено служи за пружање неопходне помоћи и остваривање социјалних циљева. Сматрам да условљавање накнаде трошкова превоза успехом у школи, не само да представља дискриминацију према деци која оставрују слабије резултате у оквиру образовног процеса, већ представља и повреду достојанства и најбољег интереса детета.

У поступку поводом *Притужбе упућене средњој Школи због третмана ванредног ученика*²²⁹ Заштитник грађана заузима став да је за положај ванредних ученика битно да се

²²⁷ Мишљење Заштитника грађана бр. 5-2-501/14 од 20.11.2015. године, Београд, 2015.

²²⁸ Мишљење Заштитника грађана, бр. 52-1735/15 од 15.10.2015. године, Београд, 2015.

²²⁹ Мишљење Заштитника грађана бр. 5-7-972/14 од 28.01.2015. године, Београд, 2015.

утврди обавеза у установама средњег образовања да се ванредни ученици укључе у различите формалне и неформалне активности у оквиру процеса образовања. Мишљење је Заштитника да свако искучивање ванредних ученика у односу на редовне, представља њихово таргетирање и негативно се одражава на политику једнакости и толеранције на различитости. Сматрам да ванредни ученици, иако не остварују однос интеракције са другом децом и наставним особљем у мери у којој то чине редовни ученици, представљају саставни део школске заједнице, те имају потребу да развијају осећај идентитета са заједницом којој припадају. Свако искучивање и ограничавање из заједнице којој припадају представља неоправдано разликовање које угрожава социјалне потенцијале тих ученика.

ЗАКЉУЧАК

Право детета на образовање једно је од фундаменталних права детета које гарантују бројни међународни, регионални и национални правни документи. На данашњем степену развоја, свест држава, али и друштва о неопходности и значају образовања јесте продубљена, али не и у довољној мери укорењена. Ово се нарочито односи на маргинализоване друштвене групе, које често не препорзнају све потенцијале образовног процеса, али такође, пречесто, и њихова полазна основа се разликује у односу на друге. Из тог разлога, различитим подстицајним и афирмативним мерама треба утицати да и ове групе буду у једнаком положају као и остали. Данас, образовање треба посматрати као проширен процес, који не укључује само савладавање наставних програма у оквиру редовног школовања, већ обухвата и неформално образовање, ваннаставне активност, али и игру. Оно представља кључну карику која доноси одрживу социјалну инклузију и прекида круг сиромаштва. Деца, као најчешћи тугулари овог права због тога трпе последице које могу бити трајног карактера и одразити се на њихов целокупан живот. Ускраћивањем права на образовање, његовом повредом или његовим остваривањем на начин који није у складу са окружењем у којем дете одраста и коме припада, може створити даље препреке у проналажењу свог места у друштву. С тога је битно, да сваком детету буде пружено образовање на начин на који ће се уважити његове културолошке и друге разлике, али без занемаривања општег циља образовања - интелектуалог развоја и проширења знања детета. Зато је врло важно развијати инклузивно образовање, које ће омогућити сваком појединцу, без обзира да ли је он надпросечних, просечних или смањених способности, да се развоја у границама своје способности. Индивидуалност у образовном процесу, када год је то неопходно, представља кључну полугу за такво стање. На тај начин, појединац који је од почетка интегрисан у друштво и опремљен знањем и вештинама представља вредан људски ресурс. Он доприноси личном, али и развоју друштва у целини.

Резултати спроведеног истраживања пред Европским судом за људска права указују на различите повреде права на образовање. Најчешће повреде овог права односе се на његово ускраћивање, које је пак најчешће повезано са дискриминацијом. У том смислу, посебно се издваја дискриминаторно понашање државе, односно њених институција, у односу на Роме, као маргинализовану групу која трпи учестале повреде права на

образовање. У образовном систему држава врши се сегрегација ромске деце на начин што се стварају ромске школе или ромска одељења у којима већину деце чине Роми. Сегрегација је у тим случајевима углавном повећана тенденцијом родитеља да избегавају да им се деца школују у тзв. ромским школама. Поред тога, непостојање подстицајних мера, којима би се овој категорији становништва омогућило да буду у једнакој равни са осталима, негативно утиче на могућности за потпуну инклузију ромске деце у заједницу. Деца са инвалидитетом такође наилазе на бројне проблеме. Углавном је повреда права на образовање ове категорије у појединим државама чланицама условљена вишедеценијском праксом специјланог образовања или потпуног искључивања из редовног образовања, што је на крају резултирало негативним статусом ове деце у области образовања. Истраживање је показало да државе често не успевају да одговоре на захтеве плурализације у систему образовања, где би сам образовни процес обухватао системе којима би се омогућио процес индивидуализације у образовању према свакој особи, а саобразно њеним потребама и културолошким разликама. Деца која долазе из породица чији су родитељи припадници верских мањинских заједница најчешће немају могућност да се образују у складу са верским уверењима својих родитеља што се негативно одражава на њихову могућност за спознајом сопственог идентитета. Државе чланице најчешће организују систем образовања уопштено, онако како то одговара већини, те услед тога долази до повреде права на образовање према припадницима различитих мањинских група.

У Републици Србији, као потписници бројних међународних докумената, на нормативном плану, достиже се оптималан ниво у погледу признања права детета на образовање. Међутим, његово остваривање је значајно угрожено непримењивањем постојећих правних правила, као и недовољном свешћу целокупног друштва о идеји једнаког образовања за све, без икаквих разлика. Образовни процеси не предвиђају у довољној мери услуге подршке деци, и то не само оној која долазе из маргинализованих друштвених група, већ и оној која имају надарене способности. Оваквим стањем, онемогућава се остваривање потпуног потенцијала сваког детета. Број стручњака у установама образовања и васпитања је у дефициту, а притом, и поред неопходних квалификација, недостају додатни облици едукације, пре свега у односу на инклузивно образовање. Проблеми инфраструктурне природе су нешто је карактеристично за мање средине у Републици Србији, док је проблем превеликог броја ученика у одељењима

нешто што одликује развијенија подручја у нашој земљи. Уџбеници и остали наставни материјал, као инструменти из којих деца црпе највећу количину информација су преобимни, углавном недоступни већем броју деце и обилују дискриминаторним садржајима, нарочито у односу на припаднике ЛГБТ заједнице. Патријархалним обрасци и традиционалним ставови о породици и положају детета у њој, обилују српским друштвом, преносе се са генерације на генерацију и дубоко су укорјењени у наше друштво. Из тог разлога, неопходна је додатна едукација у области једнакости и права детета код свих грађана, са посебном пажњом на оне субјекте, попут доносиоца одлука и креатора политика и прописа који имају највећи степен одговорности у држави за стање у области образовања. Организовањем различитих трибина за све грађане, учioniца у оквиру предшколског образовања, па и основог и средњег, семинара за раднике у државним органима, који за тему имају једнакост и права детета, значајно би се допринело освешћивању српског друштва. Српски образовни систем мора бити конципиран на начин да одговори стању у савременом вишенационалном друштву у коме културни плурализам заузима значајно место. У том смислу, политика разумевања и поштовања различитости би омогућила и донела превагу у корист успеха на индивидуалном плану појединца, али и у друштвеном контексту уопште.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћа литература:

1. Влашковић, В., *Право детета на слободу вероисповести у контексту родитељског права на васпитање и образовање детета*, Правни факултет у Крагујевцу, Гласник права година IX - број 2, стр. 69-83, Крагујевац, 2018.
2. Вучковић Шаховић, Н., *Права детета у међународним документима*, Београд, 2011.
3. Вучковић Шаховић, Н., *Право на образовање: обавезе држава и опште и посебне мере за остваривање*, Београд, 2013.
4. Вучковић Шаховић, Н., Петрушић Н., *Права детета*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015.
5. Гомиен, Д., *Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима*, Београдски центар за људска права, Београд, 1996.
6. Ђукић М., Ђерманов Ј., Косановић М., *Педагогија различитости: за дијалог култура у инклузивној школи*, Нови Сад, 2013.
7. Јањић, Б., *Збирка примера инклузивне праксе: Инклузивно образовање, Развој и примена делотворног модела инклузивног образовања у Србији*, Београд: Министарство просвете Републике Србије, 2010.
8. Јовић О., *Право детета на слободно време и одмор, рекреацију и културне активности*, Излагање на конференцији, Источно Сарајево, 29. октобар 2011.
9. Ковач Церовић, Т., *Квалитетно образовање за све, Изазови реформе образовања у Србији*, Министарство просвете и спорта Републике Србије – Сектор за развој образовања и међународну просветну сарадњу – Одељење за стратешки развој образовања, Београд, 2004.
10. Крстић, И., *Идентитетски преображај Србије, Прилози пројекту 2015 – Колективна монографија, Право родитеља на образовање које је у складу са њиховим верским и моралним уверењима*, стр. 185-205, Београд, 2016.
11. Мацура Миловановић, С., Гера, И., Ковачевић, М., *Припрема будућих учитеља за инклузивно образовање у Србији: тренутно стање и потребе*, Зборник Института за педагошка истраживања, бр. 2/2011.

12. Милојевић, Н., Завишић, В., *Инклузивно образовање - успешан образовни систем, Професионалне компетенције за инклузивно образовање*, Иницијатива за инклузију Велики Мали, Београд, 2011.
13. Пауновић, М., Царић, С., *Европски суд за људска права: надлежност и поступак*, Правни факултет у Београду, Београд 2007.
14. Пауновић, М., Царић, С., *Европски суд за људска права: основна начела и ток поступка*, Правни факултет у Београду, Београд, 2006.
15. Петровић, М., Вучковић Шаховић, Н., Стевановић, И., *Права детета у Србији*, Центар за права детета, Београд, 2005.
16. Плавшић, Н., *Заштита појединца пред Комитетом за људска права и пред Европским судом за људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2016.
17. Петрушић, Н., *Заступање детета у парници*, у: Правни живот бр. 10, 2016.
18. Петрушић, Н., Грубач, М., *Узајамни однос поступка пред Повереником за заштиту равноправности и других антидискриминационих поступака*, у: Зборник радова Правног Факултета у Нишу, год. 52, бр. 66, стр. 69-87, Ниш, 2014.
19. Стефановић, Ј., Цицварић, Ј., *Водич кроз права детета*, Ужички центар за права детета, Ужице, 2007.
20. Стипић, М., *Инклузивно образовање – Шанса за изградњу бољег друштва*, Инклузивно образовање: од педагошке концепције до праксе, Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за педагогију, Нови Сад, 2011.
21. *Уставне и међународноправне гаранције људских права*, Зборник радова са међународне научне конференције одржане 28. маја 2008. године на Правном факултету у Нишу, Ниш, 2008.
22. Хрњица, С., *Школа по мери детета – Приручник за рад са ученицима редовне школе који имају тешкоће у развоју*, као део пројекта Инклузија ученика са тешкоћама у развоју у редовне школе, Министарство просвете и спорта, Београд, 2007.
23. Цицварић, Р., Жунић Цицварић, Ј., *Опити оквир остваривања права детета на образовање у Србији: између мита и стварности*, стр.41-46, Београд, 2016.

24. Ширановић, А., *Право на образовање између законске регулативе и праксе*, Унапређење квалитета живота деце и младих, УР: Николић, М., Удружење за подршку и креативни развоје деце и младих, Тузла, 2012.

Страна литература:

1. Booth, T., *Viewing Inclusion from a Distance: Gaining Perspective from Comparative Study*, *Support for Learning*, 14(4), 164-168. doi:10.1111/1467- 9604.00124, 1999.
2. Bieter, K.D., *The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Right*, Martinus Nijhoff Publisher, Boston, 2006.
3. Coomans, F. *Content and Scope of the Right to Education as a Human Right and Obstacles to its Realization*, *Human Rights in Education, Science and Culture: Legal Developments and Challenges*, 2007
4. Dewey, J., *Democracy and Education*, New York: Simon and Schuster, 1997.
5. Дмитровић, П., *Предујети за примену инклузије*, *Методички обзори*, 13, вол. 6(3), стр. 69-82, 2011.
6. Forst, D., *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights - Limits and Ways Ahead*, *ICL Journal*. No. 3-2013, 2013.
7. Harris, D., O'Boyle, M., Bates E., Buckley, C., *Law of the European convention on human rights*, third edition, OXFORD Univerity press, Oxford, 2014.
8. Lambert Abdelgawed, E., *Dialogue and the Implementation of the European Court of Human Rights' Judgments*, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 34/4. 340-363, 2016.
9. Малеш, Д., Ширановић, А., Вишњић Јевтић, А., *Право детета на одгој и образовање: Теорије, политике, праксе*, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Загребу, Загреб, 2017.
10. UNESCO and Right to Education Initiative, *Right to education handbook*, France, 2019.
11. Van Bueren, G., *The International law on the Rights of the Child*, London: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
12. Tomaševska, K., *Right to Education no.3, Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*, Novum Grafiska AB, Gothenburg, 2001.

13. Tulkens, F., „*Execution and effects of judgments of European Court of Human rights: the role of the judiciary, Dialogue between judges*“, Strasbourg 2006.

ОСТАЛА ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА

Истраживања и извештаји:

1. Акциони план за спровођење Стратегије развоја образовања у Републици Србији до 2020. године „Сл. Гласник РС“, бр. 16/2015.
2. *Анализа утицаја политика: Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању*, УНИЦЕГ и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/05/Analiza-uticaja-politika-Pruzanje-dodatne-podrske-ucenicima-iz-osetljivih-grupa-u-preduniverzitetskom-obrazovanju.pdf>
3. Закључна запажања о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије (CRC/C/SR.2193), 2017.
4. Закључна запажања у вези са Иницијалним извештајем Републике Србије (CRC/C/SRB/CO/1), 2008.
5. Заштитник грађана, Мишљење на Нацрт закона о праву детета и Заштитнику права детета, бр. 353-50/19, Београд, 2019.
6. Заштитник грађана – Препоруке у пракси, Комитет правника за људска права – YUCOM и Београдски центар за људска права, Београд, 2013.
7. Влада Републике Србије, *Други и трећи периодични извештај о примени Конвенције о правима детета*, Београд, 2014.
8. Влада Републике Србије, *Иницијални извештај о примени Конвенције о правима детета за период 1992-2005. године*, Београд, 2007.
9. Влада Републике Србије, Савет за права детета, *Национални план акције за децу (НПА)*, Београд, 2004.
10. Влада Републике Србије, Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Београд, 2003.

11. Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Закона о правима детета и Заштитнику права детета, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, бр. 560-01-00375/2019-21, Београд, 2019.
12. Посебан извештај Заштитника грађана, *Инклузивно образовање: Услуге додатне подршке деци и ученицима у образовању*, Београд, 2018.
13. Посебан извештај о дискриминацији деце Повереника за заштиту равноправности, Београд, 2013.
14. Посебан извештај о дискриминацији особа са инвалидитеом, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2013.
15. Посебан извештај Заштитника грађана, *Инклузивно образовање – Услуге додатне подршке деци и ученицима у образовању*, Београд, 2018.
16. Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији жена, Београд, 2015.
17. Приручник за диверзификацију програма предшколског васпитања и образовања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Београд, 2013.
18. Редовни годишњи извештај Заштитника грађана за 2018. годину (3411-69/19), Београд, 2019.
19. Редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2018. годину, Београд, 2019.
20. Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, „Сл. гласник РС“, бр.26/2016.
21. Стратегија развоја образовања у Републици Србији до 2020. Године, "Сл. гласник РС", бр. 107/2012.
22. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on ensuring quality education, CM/Rec(2012)13.
23. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on gender mainstreaming in education, CM/Rec(2007)13.
24. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the education of Roma/Gypsy children in Europe, No R (2000)4.

Прописи:

1. Акциони план за спровођење Националне стратегије за младе за период од 2018. године до 2020. године, „Службени гласник РС”, број 99/18.
2. Афричка повеља о људским правима и правима народа, 27 June 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), 21 October 1986.
3. Закон о допуни Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, „Сл.гласник РС – Међународни уговори“, бр. 7/2001.
4. Закон о дуалном образовању, „Сл.гласник РС“, бр. 101/2017.
5. Закон о забрани дискриминације, „Сл. гласник РС“, бр. 22/2009.
6. Закон о заштитнику грађана, „Сл.гласник РС“, бр. 79/2005 и 54/2007.
7. Закон о изменама Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први протокол уз њу, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола аброј 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима: *Службени лист СЦГ - Међународни уговори*, број 5/2005-31.
8. Закон о младима, „Службени гласник РС“, бр. 50/2011.
9. Закон о националном оквиру квалификација Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 27/18.
10. Закон о основама система образовања и васпитања, „Сл.гласник РС“, бр. 72/2009, 52/2011 и 55/2013.

11. Закон о основном образовању и васпитању, „Сл.гласник РС“, бр. 55/2013 01/2017, 27/2018 – др.закони и 10/2019.
12. Законом о предшколском васпитању и образовању, „Сл.гласник РС“, бр. 18/2010 и 101/2017).
13. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом „Сл.гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/2009.
14. Закон о потврђивању ревидиране Европске социјалне повеље, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 42/09.
15. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97.
16. Закон о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским правима, „Сл.лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 18/2005.
17. Закон о ратификацији Конвенције о укидању свих облика дискриминације жена, „Сл. Лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 11/81.
18. Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 7/71.
19. Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Службени лист СФРЈ“, број 7/1971-88.
20. Закон о равноправности полова, „Сл.гласник РС“, бр. 104/2009-61.
21. Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Сл. Гласник СФРЈ“, бр. 7/1971.
22. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, „Сл.гласник РС“, бр. 33/2006-3, 13/2016-3.
23. Закон о средњем образовању, „Сл. гласник РС“, бр. 55/13, 101/17.

24. Закон о ученичком и студентском стандарду, "Сл.гласник РС", бр. 18/2010 и 55/2013.
25. Конвенција о правима детета, Општи коментар број 2: Улога независних националних институција за људска права у унапређењу и заштити права детета, CRC/GC/2002/2.
26. Конвенција против дискриминације у васпитању и образовању, „Сл. лист СФРЈ“ (Додатак), бр. 4/64.
27. Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 6/98.
28. Општи коментар број 1: Циљеви образовања, CRC/GC/2001/1, 17. април 2001. Године.
29. Општи коментар број 7: Остваривање права детета у раном детињству, Комитет за права детета, CRC/C/GC/7 Rev. 1.
30. Повеља Европске уније о основним правима од 2007. године (2007/С 303/01).
31. Породични закон, „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон.
32. Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, ученику и одраслом, „Службени гласник РС“, број 80/2018.
33. Статут Савета Европе, „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“ 2/2003.
34. Уредба о ратификацији Конвенције о борби против дискриминације у области просвете, „Сл. лист СФРЈ - међународни уговори и други споразуми“, бр. 4/64.
35. Устав Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006.
36. European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, ETS No. 093.
37. The Salamanca Statement and Framework for Action, World Conference on Special Needs Education: Access and Quality, Salamanca, Spain, 7-10 June 1994.

Мишљења и препоруке Повереника за заштиту равноправности:

1. Притужба Р.Л. и М. И. против ПУ, бр. 07-00-501/2018-02, 22.10.2018. године;
2. Притужба због дискриминаторног садржаја у уџбеницима, бр. 07-00-293/2018-02, 19.6.2018. године;
3. Притужба Г.Н. из П. против Школе М. из П., бр. 07-00-00028/2018-02, 25.05.2018. године;
4. Притужба М.С. против ОШ, бр. 07-00-564/2017-02, 05.04.2018. године;
5. Притужба А.М. против ПУ Р., бр. 07-00-558/2017-02, 16.03.2018. године.

Мишљења и препоруке Заштитника грађана:

1. Мишљење Заштитника грађана бр. 13-5-986/18 од 30.11.2018. године, Београд, 2018.
2. Мишљење Заштитника грађана бр. 13-05-3108/16 од 08.05.2017. године, Београд, 2017.
3. Мишљење Заштитника грађана бр. 5-2-501/14 од 20.11.2015. године, Београд, 2015.
4. Мишљење Заштитника грађана, бр. 52-1735/15 од 15.10.2015. године, Београд, 2015.
5. Мишљење Заштитника грађана бр. 5-7-972/14 од 28.01.2015. године, Београд, 2015.

Судска пракса:

1. Case 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/6, 1994/63, 2126/64; „Relating to certain aspect of the laws on the use of languages in education in Belgium“ v. Belgium (Belgian linguistics), Judgment of 23 July 1968, ECHR;
2. Case 50532/00; Belčić v. Croatia, Judgment of 8 March 2006, ECHR;
3. Case 48787/99; Ilascu and others v. Moldavia and Russia, Judgment of 8 July 2004, ECHR;
4. Case 37222/04; Altınay v. Turkey, Judgment of 9 July 2013, ECHR;
5. Case 51500/08; Çam v. Turkey, Judgment of 23 February 2016, ECHR;
6. Case 7511/76, 7743/76; Campbell and Cosans v. the United Kingdom, Judgment of 25 February 1982, ECHR;
7. Case 43370/04, 8252/05, 18454/06; Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia, Judgment of 19 October 2012, ECHR;
8. Case 25781/94; Cyprus v. Turkey, Judgment of 10 May 2001, ECHR;

9. Case 57325/00; D.H. and Others v. the Czech Republic, Judgment of 13 November 2007, ECHR;
10. Case 15472/02; Folgerø and Others v. Norway, Judgment of 29 June 2007, ECHR;
11. Case 1448/04; Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, Judgment of 9 October 2007, ECHR;
12. Case 11146/11; Horváth and Kiss v. Hungary, Judgment of 29 January 2013, ECHR;
13. Case 7973/10; Lavidia and Others v. Greece, Judgment of 30 May 2013, ECHR;
14. Case 25289/94; Lee V. The United Kingdom, Judgment of 18 January 2001, ECHR;
15. Case 37991/12; Memlika v. Greece, Judgment of 6 October 2015, ECHR;
16. Case 15766/03; Oršuš and Others v. Croatia, Judgment of 16 March 2010, ECHR;
17. Case 5335/05; Ponomaryovi v. Bulgaria, Judgment of 21 June 2011, ECHR;
18. Case 32526/05; Sampanis and Others v. Greece, Judgment of 5 June 2008, ECHR;
19. Case 21787/93; Valsamis v. Greece, Judgment of 18 December 2006, ECHR.

Интернет адресе:

1. Америчка конвенција о људским правима, доступно на: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm, приступ сајту 15.05.2019. године;
2. Нацрт Закона о правима детета и Заштитнику права детета, доступан на адреси: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/201905/original%20verzija%20%20Nacrta%20Zakona%2014.05%202019..docx>, приступ сајту 06.10.2019. године;
3. Правила Комитета министара за надзор над извршењем пресуда и услова пријатељских поравнања 2006. године, доступно на: http://www.zastupnik.gov.rs/images/pravila_km_za_izvrsavanje.pdf, приступ сајту 15.05.2019. године;
4. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}), приступ сајту 15.05.2019. године;
5. <https://www.ombudsman.rs/index.php/o-nama/zamenici-zastitnika-gradjana>, приступ сајту 24.09.2019. године;
6. <http://cpd.org.rs/projects/koalicija-za-monitoring-ostvarivanja-prava-deteta-u-srbiji>, приступ сајту 06.10.2019. године;

7. http://cpd.org.rs/wpcontent/uploads/2017/10/Prilog_koalicije_organizacija_civilnog_drustva_za_monitoring_prava_deteta_u_Srbiji_sr-latin.pdf, приступ сајту 06.10.2019. године.

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА ДЕТЕТА НА ОБРАЗОВАЊЕ – ПРАВНИ СТАНДАРДИ И ПРАКСА

Право детета на образовање је лично, апсолутно, субјективно, универзално прихваћено право, у чијем се средишту налази дете, као његов самостални и примарни корисник.образовање појединца представљало је суштински елемент његовог личног развоја, али и цивилизацијског развоја уопште. Одатле и произилази тзв. оспособљавајући карактер права на образовање, јер оно представља средство и предуслов за остваривање свих других људских права.

Право детета на образовање сагледано је кроз међународни, регионални и национални нормативни оквир. Поред тога, проблеми приликом остваривања овог права посматрани су кроз праксу Европског суда за људска права, али и домаћих независних, државних органа за заштиту људских права – Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности. Увид у стање у овој области извршен је и кроз различите врсте правних докумената, стратегија и извештаја донетих од стране националних органа, различитих невладиних организација и међународних органа. Кроз читав рад, посебан акценат стављен је на маргинализоване друштвене групе, попут ромске деце и деце са инвалидитетом и сметњама у развоју. Рад омогућава да се на један свеобухватан начин, кроз нормативни приказ и праксу, одреди тренутно стање права на образовање у нашој земљи, уоче недостаци и прикажу промене које је неопходно спровести.

Кључне речи: Право детета на образовање, равноправност, права детета, инклузивно образовање.

SUMMARY AND KEY WORDS

A child's right to education is a personal, absolute, subjective and universally accepted right, with the child placed at the center, as independent and primary beneficiary. The education of the individual was an essential element of his personal development, but also of civilization development in general. From there comes the empowering character of the right to education, because it represents a means and a prerequisite for the exercise of all other human rights.

The child's right to education was presented through an international, regional and national normative framework. In addition, problems in the exercises of this right have been observed through the practice of the European Court of Human Rights, but also of domestic independent, national human rights authority – The Protector of Citizens and The Commissioner for the Protection of Equality. The condition in education has also been inspected through various types of legal documents, strategies and reports issued by national authorities, various non-government and international organizations. In this workpaper, special point has been placed on marginalized social groups, such as Roma children and children with disabilities. This study enables to determine, in a comprehensive way, through the normative presentation and practice, the current state of the right to education in Serbia, and identify the shortcomings and show the changes that need to be made.

Key words: The child's right to education, Equality, The rights of the child, Inclusive education.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Младен Лекић рођен је у Неготину 18. фебруара 1994. године. Завршио је Основну школу „Вук Караџић“ у Неготину са одличним успехом, као и „Неготинску гимназијау – друштвено-језички смер“ у Неготину, такође са одличним успехом. Школске 2013/2014. године уписује Правни факултет Универзитета у Нишу и основне академске студије завршава децембра 2017. године са просечном оценом 9.72. Школске 2018/2019. године је уписао мастер академске студије (ужа грађанскоправна научна област) на Правном факултету Универзитета у Нишу.

Искуство и усавршавање током студија стиче у оквиру разних наставних и ваннаставних активности у којима учествује. Био је део тима Правног факултета Универзитета у Нишу који је учествовао на семинару „Савремени изазови међународног хуманитарног права“, децембра 2016. године у организацији Црвеног крста Србије, као и део тима Правног факултета из Ниша који је учествовао на Такмичењу у симулацији суђења из области заштите од дискриминације, 11. и 12. децембра 2018. године у Београду. Такође, као део тима Правног факултета у Нишу, освојио је прво место на националној симулацији суђења у оквиру пројекта „Подизање капацитета адвокатуре за поступање у кривичним поступцима“, одржаној у Београду, 27. и 28. маја 2016. године, у организацији Партнера за демократске промене Србија и Америчког удружење правника у сарадњи са Адвокатском комором Србије уз подршку US Department of State/Bureau for International Nations and Enforcement Affairs.

Школску 2013/2014. годину завршава са просеком 10,00 због чега прима награду намењену најуспешнијим студентима на првој години основних академских студија Правног факултета Универзитета у Нишу. Корисник је стипендије Министарства просвете, науке и технолошког развоја за школску 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016.годину, као и стипендије „Доситеја“ Фонда за младе таленте Републике Србије, Министарства омладине и спорта, за школску 2016/2017. и 2018/2019. годину.

По завршетку студија, почиње са обављањем приправничког стажа у адвокатској канцеларији у Нишу, где и тренутно ради. Служи се енглеским језиком и поседује висок ниво познавања рада на рачунару.